

**ОФЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ТА ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ,
ПІДГОТОВЛЕНІ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ**

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

від 17 червня 2009 р. № 680-р

Київ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Про схвалення

Концепції розвитку національної інноваційної системи

1. Схвалити Концепцію розвитку національної інноваційної системи, що додається.

2. Держінвестицій разом з МОН, Мінпромполітики, Мінекономіки, Мінфіном та Національною академією наук розробити і подати у тримісячний строк Кабінетові Міністрів України план заходів щодо реалізації Концепції, схваленої цим розпорядженням.

Прем'єр-міністр України
Інд. 42

Ю. Тимошенко

СХВАЛЕНО
розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 17 червня 2009 р. № 680-р

КОНЦЕПЦІЯ розвитку національної інноваційної системи

Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована Концепція

Унаслідок непослідовності у проведенні та низької ефективності державної науково-технічної та інноваційної політики спостерігаються тенденція щодо подальшого відставання України у технологічному розвитку від розвинутих країн світу. Зменшується кількість інноваційно активних підприємств, гальмується розвиток високотехнологічних галузей промисловості. Це призводить до зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки.

При збільшенні протягом 2000–2007 років обсягу фінансування з державного бюджету технологічних інновацій майже у 19 разів (з 7,7 млн до 144,8 млн гривень), щорічного обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у 3,4 раза (з 1978,4 млн до 6700,7 млн. гривень) зменшилася частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції з 6,8 до 6,7 відсотка, частка підприємств, які провадили інноваційну діяльність, у 1,27 раза (з 18 до 14,2 відсотка) та кількість освоєних такими підприємствами інноваційних видів продукції в 6 разів (з 15 323 до 2526).

Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму, Україна серед 134 країн зайняла у 2009 році у сфері розвитку початкової освіти 37 місце, у сфері розвитку вищої освіти — 45, у сфері формування факторів інноваційного розвитку — 52, за оснащеністю сучасними технологіями — 65, у сфері захисту прав інтелектуальної власності — 114 місце, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України в державу, яка експортує сировинні ресурси з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загрози економічній та національній безпеці.

Результати аналізу економічного зростання країн — лідерів рейтингів конкурентоспроможності свідчать про необхідність формування та забез-

печення розвитку національної інноваційної системи як безальтернативного шляху реалізації системної та послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки.

Національна інноваційна система — це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.

Національна інноваційна система включає підсистему:

державного регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

освіти, що складається з вищих навчальних закладів, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

генерації знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

інноваційної інфраструктури, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів;

виробництва, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій.

Метою розвитку національної інноваційної системи є створення умов для підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом технологічної модернізації

національної економіки, підвищення рівня їх інноваційної активності, виробництва інноваційної продукції, застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для покращення добробуту людини та забезпечення стабільного економічного зростання.

На сьогодні в Україні не визначені основні засади державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи. Державне регулювання розвитку національної інноваційної системи за такими напрямками, як формування інституційного забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, програмно-цільове фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, підтримка підприємницької діяльності у сфері інноваційної діяльності та трансферу технологій, здійснюється неефективно, дії центральних органів виконавчої влади не координуються, має місце дублювання їх функцій. Знижується рівень технологічного та інноваційного потенціалу національної економіки, втрачаються перспективи забезпечення його розширеного відтворення, знижується конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників.

Зазначені та інші недоліки спричинено:

непослідовністю реалізації зовнішньої та внутрішньої економічної політики;

відсутністю стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, непослідовністю у формуванні та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;

недостатньою результативністю вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок, зокрема низькою активністю державних наукових установ у сфері патентування і ліцензування прав інтелектуальної власності;

низьким рівнем інноваційної культури суспільства та неефективністю впливу освіти на його підвищення;

домінуванням галузевого підходу до провадження інноваційної діяльності над функціональним;

нерозвинутою інноваційною інфраструктурою;

відсутністю ефективних економічних стимулів до оновлення суб'єктами господарювання основних фондів та здійснення інвестицій у розвиток інноваційного потенціалу;

зниженням стимулюючої ролі плати за працю, продуктивності праці та рівня фондоозброєності працівників у наукоємних галузях національної економіки;

недостатньою підтримкою з боку держави вітчизняних експортерів інноваційної продукції в умовах високої конкуренції на світовому ринку високотехнологічних товарів і послуг;

незавершеністю процесів перерозподілу власності шляхом приватизації, які об'єктивно пов'язані, зокрема, з банкрутством окремих підприємств та галузей промисловості.

Розв'язання проблеми розвитку національної інноваційної системи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, потребує забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади, громадських та наукових інституцій, що є неможливим в рамках окремої програми розвитку галузей національної економіки або регіонів, а також засобами територіального чи галузевого управління.

Мета Концепції

Метою цієї Концепції є визначення основних засад формування та реалізації збалансованої державної політики з питань забезпечення розвитку національної інноваційної системи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми

Можливі два варіанти розв'язання проблеми.

Перший варіант передбачає розвиток національної інноваційної системи шляхом надання першочергової підтримки підсистемі генерації знань з метою збільшення кількості проведених наукових досліджень і розробок.

Основним недоліком першого варіанта є значний ризик виникнення невідповідності результатів наукових досліджень і розробок вимогам і потребам національної економіки та переорієнтації вітчизняного науково-технічного потенціалу на задоволення потреб інноваційного розвитку економік інших держав.

Розв'язання проблеми за першим варіантом передбачає, що формування та реалізація державної інноваційної політики у відповідних галузях економіки здійснюватиметься відповідними органами виконавчої влади

самостійно, що може спричинити дублювання їх функцій та ускладнити процес вирішення окремих стратегічних питань розвитку національної інноваційної системи.

Другий, оптимальний варіант передбачає розвиток національної інноваційної системи шляхом здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку усіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості.

Розв'язання проблеми за другим варіантом потребує узгодження державної промислової, фінансової, податкової політики з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Напрями розвитку національної інноваційної системи

Основними завданнями розвитку національної інноваційної системи є:

у напрямі створення конкурентоспроможного вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок та забезпечення умов для його розширеного відтворення

Забезпечення інноваційної спрямованості системи освіти шляхом:
підвищення рівня комп'ютеризації вищих навчальних закладів;
активізації науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та збільшення обсягу її бюджетного фінансування;
утворення інноваційних структур в системі освіти;
реформування системи освіти з урахуванням вимог європейських стандартів і збереженням культурних та інтелектуальних національних традицій.

Підвищення результативності вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок з метою посилення його ролі у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки шляхом:

інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок до світової інноваційної системи, сприяння розвитку міжнародного партнерства у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності;

збільшення частки наукових та науково-технічних досліджень, спрямованих на створення нових видів інноваційної продукції;

орієнтації національних товаровиробників на створення високотехнологічної конкурентоспроможної та екологічно чистої продукції;

врахування кон'юнктури світового ринку під час визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності.

Забезпечення розширеного відтворення знань на основі інтеграції діяльності вищих навчальних закладів, академічних та галузевих наукових установ шляхом:

підвищення рівня фондоозброєності державного сектору наукових досліджень і розробок;

концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, створенні умов для організації високотехнологічного виробництва в Україні;

посилення взаємодії освіти та науки, створення університетів дослідницького типу на базі провідних вищих навчальних закладів;

стимулювання процесу підвищення кваліфікації, розвиток системи дистанційного навчання;

у напрямі розвитку інноваційної інфраструктури

Забезпечення розвитку системи фінансово-кредитної підтримки реалізації конкурентоспроможних науково-технічних та інноваційних програм і проектів шляхом:

забезпечення розвитку мережі спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ, їх ефективної діяльності та розширення прав зазначених установ на участь у створенні корпоративних інвестиційних фондів;

упровадження механізму страхування ризиків під час реалізації високотехнологічних інноваційних проектів;

створення умов для інвестування венчурного капіталу у високотехнологічні інноваційні проекти;

упровадження механізму надання на конкурсній основі грантової підтримки вченим та утворюваним ними малим інноваційним підприємствам за рахунок державних та інших коштів, а також сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву, в рамках якого надається така підтримка.

Забезпечення розвитку виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури шляхом:

сприяння створенню інноваційних структур, орієнтованих на підтримку малого інноваційного бізнесу;

створення економічних стимулів розвитку наукових парків на базі вищих навчальних закладів, технологічних парків, технополісів та інноваційних структур інших типів;

підвищення ефективності діяльності регіональних центрів інноваційного розвитку.

Забезпечення розвитку ефективної інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової інфраструктури інноваційної діяльності шляхом:

реформування системи науково-технічної інформації, розширення можливостей доступу до інформації юридичних та фізичних осіб через Інтернет;

створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та проведення моніторингу стану інноваційного розвитку національної економіки;

проведення систематичних прогнозно-аналітичних та стратегічних маркетингових досліджень науково-технологічного та інноваційного розвитку з метою визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, переліку критичних технологій, передбачивши участь суб'єктів господарювання у таких процесах.

Створення умов для трансферу технологій та підвищення ефективності охорони прав інтелектуальної власності шляхом:

формування та забезпечення розвитку ефективної системи капіталізації результатів інтелектуальної діяльності;

впровадження ефективного механізму трансферу технологій;

у напрямі створення ефективної системи державної підтримки модернізації економіки на основі технологічних інновацій

Упровадження відповідно до норм Європейського Союзу та СОТ прозорого та ефективного механізму стимулювання та державної підтримки провадження науково-технічної та інноваційної діяльності суб'єктами господарювання шляхом:

надання державної підтримки для реалізації інвестиційних та інноваційних програм і проектів за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, зокрема здешевлення банківських кредитів, наданих для реалізації таких проектів;

забезпечення стимулюючої ролі амортизаційної політики в оновленні основних фондів.

Упровадження ефективного механізму державно-приватного партнерства, спрямованого на досягнення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку в окремих секторах наукоємного виробництва переважно на основі впровадження вітчизняних технологій шляхом:

використання результатів науково-технологічного прогнозування та пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності під час розроблення та внесення змін до державних цільових програм;

упровадження механізму стимулювання інвестування власних або залучених коштів виконавцями проектів за державними цільовими науковими, науково-технічними та інноваційними програмами;

створення умов для проведення вітчизняними підприємствами, науковими установами і вищими навчальними закладами спільних наукових досліджень;

надання державної фінансової підтримки для реалізації середньо- та довгострокових інвестиційних проектів державного значення, спрямованих на створення високотехнологічної конкурентоспроможної продукції.

Забезпечення підтримки та захисту національного виробника шляхом: сприяння експорту вітчизняної інноваційної продукції на світовий ринок;

надання фінансової підтримки для патентування об'єктів промислової власності за кордоном;

проведення виставкових заходів у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, надання підтримки виставковій діяльності вітчизняних виробників високотехнологічної продукції;

сприяння утворенню за кордоном філій українських науково-технологічних установ, інноваційних підприємств та структур;

у напрямі підвищення рівня інноваційної культури суспільства

Формування позитивного ставлення до інновацій у суспільстві шляхом: популяризації інноваційної діяльності через засоби масової інформації;

упровадження навчальних програм, спрямованих на виховання у дітей та молоді творчого мислення та позитивного ставлення до інновацій.

Розвиток кадрового потенціалу у сфері інноваційної діяльності шляхом:

підвищення кваліфікації державних службовців органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо формування та реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності;

підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань менеджменту інноваційної діяльності.

Строк реалізації Концепції до 2025 року.

Реалізація Концепції здійснюється шляхом розроблення кожні три роки плану заходів щодо розвитку національної інноваційної системи та забезпечення його виконання.

Очікувані результати

Реалізація напрямів та виконання завдань розвитку національної інноваційної системи, визначених цією Концепцією, дасть змогу до 2025 року:

створити умови для провадження ефективної діяльності суб'єктами, які створюють (сприяють створенню) та поширюють нові знання та технології, а також застосовують їх у господарській діяльності;

збільшити частку інноваційної продукції в прирості валового внутрішнього продукту, яка повинна досягти не менш як 30 відсотків загального обсягу приросту валового внутрішнього продукту;

забезпечити інтеграцію вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок до світового науково-технологічного простору;

активізувати залучення об'єктів інтелектуальної власності, матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів для забезпечення технологічного розвитку національної економіки;

збільшити до 50 відсотків частку інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції;

підвищити до 60 відсотків частку інноваційно активних підприємств у промисловості та до 30 відсотків частку сектора високотехнологічних виробництв у структурі обробної промисловості;

збільшити у 5–7 разів обсяг експорту високотехнологічної продукції та технологій.

Фінансове забезпечення реалізації Концепції

Реалізація Концепції здійснюється за рахунок коштів державного бюджету згідно з рішеннями про затвердження відповідних місцевих бюджетів в межах передбачених в установленому порядку видатків, інвестицій підприємств та організацій, а також грантів міжнародних організацій.

ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ
на тему:
«Стратегія інноваційного розвитку України
на 2010–2020 роки
в умовах глобалізаційних викликів»

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ «СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

У сучасних умовах економічний розвиток неможливо уявити без розвитку інноваційного, особливо урахувавши негативний вплив на економіку країни світової економічної кризи. Становлення країни, як високотехнологічної конкурентоспроможної держави неможливе без впровадження новітніх конкурентоспроможних технологій.

На сьогодні в Україні рівень інноваційної активності, впровадження інновацій та відтворення ринкового сегменту виробництва інноваційної продукції залишаються недостатніми для забезпечення інноваційного прориву національної економіки.

У таких умовах стрижнем сучасної української моделі конкурентоспроможності економіки має стати реалізація інноваційної моделі структурної перебудови економіки, а в подальшому — реалізації стратегії економіки знань.

Визначення важливості інноваційного розвитку для України знайшло відображення у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток», відповідно до якої створення умов для прискорення технологічної модернізації вітчизняного виробництва з метою підвищення його енергоефективності та конкурентоспроможності є одним із пріоритетних завдань Уряду.

Для здійснення структурної перебудови економіки за інноваційною моделлю необхідно, перш за все, переорієнтувати державну політику з фінансової донорської підтримки окремих підприємств і галузей виробництва на створення привабливих умов і середовища для інвестування інноваційної діяльності та розповсюдження інновацій у всіх секторах вітчизняної економіки.

На сьогодні діяльність Уряду спрямовується на забезпечення стабілізації роботи підприємств реального сектору економіки в умовах кризи, насамперед тих галузей, які відчули найбільший її вплив, надання їм державної підтримки, в тому числі шляхом проведення ефективної політики енергозбереження та підвищення технологічного рівня.

У таких умовах стратегічно важливо забезпечити залучення інвестицій та впровадження інновацій у ці сфери економічної діяльності України з одночасним стимулюванням розвитку внутрішнього ринку, підтримкою економічного розвитку регіонів країни.

Реалізація вищезазначеного створить сприятливі умови для активізації інноваційної діяльності всіх учасників інноваційного процесу «ідея — дослідження — виробництво — реалізація» в Україні; стимулювання інтеграції вітчизняних підприємств до реалізації міжнародних проектів високотехнологічного виробництва. Стратегія інноваційного розвитку України має стати тією основою, яка дасть змогу забезпечити вдосконалення системи генерації знань, формування цілісної інноваційної інфраструктури та системи трансферу технологій, підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю, стимулювання попиту на інновації.

РОЗДІЛ 1

Міжнародний досвід формування та реалізації державної політики забезпечення інноваційного розвитку

Удосконалення економічної системи України на інноваційній основі, вироблення сценаріїв сталого розвитку економіки і промисловості на основі широкого використання інвестицій та інновацій має відбуватися з використанням кращого зарубіжного досвіду, адекватного сучасним викликам і проблемам розвитку вітчизняного політичного і економічного процесів з урахуванням необхідності вирішення коротко-, середньо- та довгострокових завдань національного рівня.

Як показує досвід розвинутих країн (Ірландія, Фінляндія, Ізраїль, США, Корея), для здійснення структурних перетворень і технологічної модернізації економіки країнам життєво необхідний перехід від принципів ринкового догматизму до використання моделі регульованої ринкової економіки з високою часткою прямого і непрямого державного

впливу, що припускає розробку відповідної інвестиційно-інноваційної політики, суть якої складається у виробленні і реалізації системи пріоритетів, створенні механізмів і конкретних заходів, що забезпечують формування національної інноваційної системи.

У той же час, неможна забувати про ефективне нагромадження основного капіталу як «матеріальної основи» здійснення високопродуктивної інвестиційної діяльності на рівні корпоративних структур. Наприклад, однією з основних причин сталого економічного росту чеської економіки, є зростання норми нагромадження основного капіталу. Важливим фактором також є ефективне використання капіталу завдяки усуненню держави від прийняття інвестиційних рішень і використання ринкових критеріїв під час здійснення інвестицій. Показовим є приклад Чехії, де відбулося поступове зменшення втручання держави в перерозподіл ВВП – з 39,3 % до 35,9 % протягом 1993–2002 років.

Провідні держави світу обрали стратегію підтримки високотехнологічного експорту. Беручи до уваги кращий зарубіжний досвід (Фінляндії, Південної Кореї, Китаю, а також окремих країн СНД – Росії, Казахстану та інших) для забезпечення високої ефективності державних гарантій необхідно спрямовувати їх на оптимізацію діяльності експортерів, передусім, високотехнологічної продукції, а не створювати для них «парникових» і демпінгових умов роботи на світовому ринку, що заважає ефективній конкуренції. Тому, при наданні державних гарантій за експортними кредитами слід уникати тривалої і забюрократизованої процедури, що вимагає великої кількості узгоджень між органами виконавчої влади, підприємствами-експортерами, банківськими структурами.

На основі аналізу абсолютних показників і динаміки витрат на підтримку експорту в зарубіжних країнах можливо рекомендувати довести щорічні бюджетні асигнування на фінансову підтримку українського експорту до 0,3 % від обсягу ВВП, розрахованого за підсумками року, який передує ухваленню держбюджету. Рекомендований показник обчислений як середня для 22-х країн питома вага (частина) чистих державних витрат на сприяння експорту в доданій вартості обробній промисловості.

Практика більшості країн, що проголосили здійснення високотехнологічного прориву і формування інноваційної економіки, вказує на необхідність реалізації таких складових:

- активну та всебічну підтримку державою, спеціальними та регіональними органами влади новостворених інноваційно-орієнтованих структур та їх потенційних утворювачів;

- розробку альтернативи відтоку висококваліфікованих фахівців з країни, оскільки високий рівень «відтоку мізків» унеможливує побудову високотехнологічної економіки;

- створення ринкових механізмів, що роблять розвиток науки і впровадження її досягнень економічно вигідними, оскільки інноваційні тенденції не можуть бути сформовані лише централізованим рішенням;

- заохочення прямого співробітництва із закордонними науково-дослідними установами;

- залучення іноземних інвестицій для стимулювання розвитку сфери венчурного фінансування інновацій. Формула «високий ризик — високі технології — високий рівень життя» стала гаслом для всіх країн з розвиненою економікою. Бурхливе зростання нових напрямів виробництва, таких, як виробництво персональних комп'ютерів, виявилось можливим переважно за участі венчурних інвестицій;

- сприяння активному розвитку і функціонуванню малого інноваційного підприємництва, що є мобільнішим, більшою мірою спроможний до оперативної розробки й впровадження нововведень у виробництво;

- створення умов сполучення елементів інноваційної інфраструктури та великих наукових і освітянських центрів;

- сприяння залученню внутрішніх та іноземних інвестицій до науково-технічної сфери шляхом створення сприятливого податкового клімату.

1.1. Досвід формування стратегії інноваційного розвитку країн ЄС

Шлях інтеграції України до Євросоюзу вимагає наближення національної економічної системи до систем країн ЄС, що призводить до необхідності запровадження інноваційної моделі розвитку, яка прийнята ЄС за базу. Утвердження інноваційної моделі розвитку національної економіки призначене забезпечити її конкурентоспроможність та перехід до сталого розвитку, а тому поступово стає імперативом державної політики.

Проблема забезпечення конкурентоспроможності актуалізувалася в ЄС ще з часів активного включення держав-членів в об'єднані процеси із створенню валютного союзу і введення спільної валюти.

Перші пріоритети конкурентоспроможного розвитку ЄС на наднаціональному рівні були оприлюднені ще в 1993 році у так званій Білій книзі Ж. Делора і полягали у:

- 1) створенні умов для прискорення темпів економічного зростання та підвищення конкурентних позицій за рахунок глобальної конкурентоспроможності та максимального використання переваг єдиного ринку;
- 2) розвитку трансєвропейських мереж;
- 3) розвитку наукових досліджень та технологій;
- 4) економіці солідарності;
- 5) трансформації суспільства за рахунок нових технологій (інформаційне суспільство, біотехнології, аудіовізуальні технології);
- 6) інтеграції систем вищої і професійної освіти;
- 7) перетворенні економічного зростання в створення робочих місць;
- 8) здійсненні інвестицій в освіту;
- 9) поступовому переході до економіки, заснованій на передових наукових знаннях;
- 10) децентралізації та розвитку ініціативи;
- 11) скороченні розриву між темпами зміни пропозиції та відповідним пристосуванням попиту.

Генеральний директорат Єврокомісії з підприємництва та промисловості готував звіти з конкурентоспроможності ЄС за методикою, яка базується на таких показниках, як номінальний ефективний курс національної валюти, реальний ефективний курс національної валюти та показник відносної вартості одиниці робочої сили.

В 1999 році у Плані дій щодо розвитку підприємництва та конкурентоспроможності ЄС та Звіті Спеціальної групи з покращення бізнес-середовища, були визначені такі напрями зосередження зусиль ЄС щодо покращення конкурентних позицій та розвитку підприємницького середовища:

- розвиток освіти для підприємницького суспільства;
- нові вимоги до освіти, програм перепідготовки та створення робочих місць;
- доступ до фінансових ресурсів та сприяння інноваціям;

- доступ до науково-технічних та інноваційних розробок;
- покращення виконання функцій державними органами (адміністрування);
- створення сприятливих умов для зайнятості та покращення умов праці.

Цими документами було закріплено зобов'язання ЄС дотримуватися більш ліберального підходу до економічної політики з акцентом на дерегулюванні і структурній реформі. Застосування нової парадигми дозволило національним урядам і ЄС ефективніше сприяти розвитку підприємств через відповідну конкурентну інфраструктуру, на відміну від попереднього курсу підтримки корпоративних або галузевих переможців. Таким чином, глобальна лібералізація разом з національними регуляторними реформами зумовила виникнення більш складної і «галузево нейтральної» політики конкурентоспроможності ЄС.

Важливим етапом розвитку конкурентоспроможності ЄС став 2000 рік, коли на Лісабонській Європейській Раді лідери країн-членів ЄС прийняли амбіційну економічну програму, головною метою якої проголошено «створення до 2010 року найбільш конкурентоспроможної і динамічної економіки у світі, заснованої на передових знаннях, здатної забезпечувати стійкі темпи економічного зростання при створенні більшій кількості більш якісних робочих місць і вищого ступеня соціальної згуртованості». У першу чергу країни ЄС ставили завдання перевершити найрозвиненіші економіки світу (а саме, США і, деякою мірою, Японію) за основними параметрами економічного розвитку: з точки зору продуктивності, добробуту, потенціалу для інновацій і постійного зростання.

Мета створення до 2010 року найбільш конкурентоспроможної у світі економіки, заснованої на знаннях, вимагала економічних і соціальних реформ. Початкові цілі Лісабонської стратегії склалися з чотирьох основних стратегічних напрямів:

- підготовка переходу до економіки і суспільства знань шляхом формування політики, яка сприятиме розвитку інформаційного суспільства і політики щодо наукових досліджень і розробок, а також прискорення структурних реформ для конкурентоспроможності та інновацій і завершення формування внутрішнього ринку;

- модернізація європейської соціальної моделі, інвестування в людський капітал і посилення соціальної згуртованості;

- підтримка сприятливих перспектив зростання через відповідне застосування макроекономічних інструментів;
- врахування впливу цієї політики на навколишнє середовище.

Головна ідея Лісабонської стратегії полягає у переосмисленні умов конкурентоспроможності в рамках розвитку «економіки знань», яка створюватиме вищу додану вартість і, водночас, підвищуватиме продуктивність основних факторів виробництва при одночасному покращенні функціонування спільного європейського ринку, підтримки підприємництва, зміцнення стабільності макроекономічної системи і посилення соціальної згуртованості при дотриманні принципів сталого розвитку.

Лісабонська стратегія стала відповіддю на основні конкурентні виклики, з якими стикається економіка ЄС в період прискореної глобалізації і динамічних технологічних змін. Ці тенденції вимагають від ЄС більшої відкритості змінам і означають, що ЄС повинен бути готовим переглянути й перебудувати традиційні інструменти:

- розвитку економіки знань, в якій традиційні основи зростання продуктивності витісняються знаннями, інноваціями, людським капіталом і потужними мережевими структурами, що обумовлює відмінні способи створення вартості порівняно з матеріальними формами капіталу;
- значної зміни балансу глобальних конкурентних сил за рахунок підвищення частки світового виробництва в азійських та інших країнах, які розвиваються;
- глобалізація, розвиток нових технологій та інтеграція у глобальну торговельну та інвестиційну систему країн, що розвиваються. Це призводить до необхідності корегування моделі міжнародної спеціалізації і стимулювання зрушень до нових сфер діяльності;
- посилення тенденції до делокалізації економічної діяльності, що є наслідком розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), руйнування географічних бар'єрів, що призводить до зростання спеціалізації, фрагментації та територіального розосередження виробничих ланцюгів між країнами з метою пошуку найбільш продуктивного їх розташування;
- розширення розриву між розвитком ЄС і його основних конкурентів — наприклад, економічне зростання, рівень зайнятості, рівні продуктивності і життя в ЄС є нижчими, ніж в економіці США;
- посилення тиску на енергетичні та інші ресурси внаслідок зростання глобального попиту, що обумовлює вищі екологічні витрати і вимагає

дій в напрямку покращення екологічної ефективності економіки як на внутрішньому, так і багатосторонньому рівнях;

- демографічних змін, спричинених старінням населення, які мають значний вплив на довгострокове зростання ЄС і порушують стабільність програм державних витрат в ЄС. За оцінкою Єврокомісії, у 2050 році ЄС створюватиме лише 10 % глобального ВВП, у порівнянні з 18 % у 2000 році. Якщо зниження темпів поповнення робочої сили не буде компенсоване зростанням продуктивності, то прогнозується зниження темпів зростання в ЄС лише до близько 1 % до 2040 року.

Вважається, що найбільш важливими в економічній сфері цілями стратегії є підвищення рівня зайнятості серед осіб працездатного віку (з 61 % у 2000 році до 70 % до 2010 році); реального ВВП на рівні до 3 % на рік; зайнятості серед робітників віком 55–64 роки (з 38 % до 50 % у 2010 році); витрат на НДДКР (з 2 % до 3 % ВВП до 2010 року).

Необхідно зазначити, що перша фаза реалізації Лісабонської стратегії допомогла отримати наступні ключові досягнення:

- по-перше, перенесення стратегічного мислення на інструменти політики на європейському рівні, включаючи директиви, програми ЄС, плани дій і рекомендації;

- по-друге, розробка інструментів в напрямі сталого розвитку;

- по-третє, запровадження основних інструментів реалізації стратегії, включаючи присвячення весняної Європейської Ради Лісабонському процесу, реорганізація роботи Ради Міністрів навколо плану дій щодо конкурентоспроможності, залучення у Лісабонський процес Європейського Парламенту, соціальних партнерів і громадянського суспільства.

Лісабонський процес є динамічним, таким, що постійно адаптується до нових умов. Це призвело до прийняття Нової стратегії. Метою оновленої Лісабонської стратегії є модернізація економіки ЄС для збереження унікальної соціальної моделі в умовах зростання глобальної конкуренції, технологічних змін, загострення екологічних питань та старіння населення. Процес перегляду Лісабонської стратегії ЄС був обумовлений, в першу чергу, необхідністю посилення взаємоузгодженості з ключовими сферами політики на рівні співтовариства та країн-членів. Зокрема, це передбачає:

- визначення фінансової основи для виконання Лісабонської стратегії і особливо її зв'язку з джерелами фінансування ЄС (поточна і май-

бутні фінансові перспективи, пріоритети Європейського інвестиційного банку тощо);

- коригування бюджету ЄС і Пакту стабільності та зростання з метою їх узгодження з пріоритетами Лісабонської стратегії, гарантування того, що функціонування Пакту посилює інвестиційні програми країн-членів, розроблені для досягнення Лісабонських цілей;
- пріоритетну орієнтацію структурних фондів на забезпечення виконання Лісабонської стратегії, їх спрямування на інвестиції, що стимулюють інновації і НДДКР як ключові чинники розвитку економіки знань, сприяння реалізації соціальної та екологічної реформ;
- використання коштів національних бюджетів та посилення відповідальності країн-членів ЄС за досягнення Лісабонських цілей;
- спрямування фінансових стимулів для країн-членів на просування до Лісабонських цілей;
- відображення Лісабонських цілей в інших ключових сферах політики ЄС — конкуренція, промислова політика і політика в сфері НДДКР.

З метою створення в ЄС найбільш привабливого місця зосередження інвестицій, зайнятості та підприємницької діяльності Лісабонською стратегією передбачено забезпечити відкриті та конкурентні ринки всередині ЄС та поза його межами (в тому числі усунення перешкод для конкуренції в енергетиці, сфері телекомунікацій та фінансових послуг), вдосконалення європейської інфраструктури, реформування механізму державних закупівель тощо. Крім того, має бути здійснена реформа політики державної підтримки інновацій, НДДКР, венчурного капіталу, особливо щодо малих і середніх підприємств (МСП).

Водночас, передбачено значно активізувати зусилля країн-членів щодо збільшення витрат на НДДКР, сформувані дієві стимули для приватного бізнесу в сфері фінансування НДДКР, створити середовище, сприятливе для зростання приватних інвестицій в наукові дослідження, інновації. Зокрема, встановлено національні цілі в сфері НДДКР, що сприятиме зростанню їх фінансування до 2,6 % ВВП до 2010 року.

Також запропоновано нові напрями та інструменти для підвищення конкурентоспроможності економіки ЄС, які використовує оновлена Лісабонська стратегія. Зокрема, Єврокомісія розробила дві головні програми фінансування на період 2007–2013 років — 7 Рамкова програма

досліджень, технологічного розвитку і демонстрації (РП7) (бюджет якої складає 50,5 млрд. євро) та Рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій (СІР) (3621,3 млн. євро). Таким чином, ЄС визначає знання найважливішим своїм ресурсом і перспективи майбутньої конкурентоспроможності його членів залежать від інноваційного розвитку економіки, що передбачає активізацію інвестицій в знання та інновації, зростання продуктивності, розвиток людського капіталу та посилення наукової та технологічної бази промисловості.

Також, як відповідь на виклики американського Масачусетського інституту технологій, було створено Європейський інститут інновацій та технологій (ЄІТ) (Європейський Парламент підтримав Регламент про заснування 11 березня 2008 року). Це стало одним із наймасштабніших проектів у контексті нової освітньо-дослідницької політики ЄС, і, зокрема, втілення принципу «трикутника знань» (освіта — дослідницька діяльність — інноваційне виробництво).

На найближчі роки (до 2013 року) Інститут отримає з бюджету ЄС понад 300 млн. євро. Робота ЄІТ спиратиметься на діяльність «Спільнот знань та інновацій» — довгострокових партнерських консорціумів між університетами, дослідницькими організаціями та бізнесовими компаніями. «Спільноти» працюватимуть на базі ЄІТ, однак матимуть високий рівень автономії. У них також зможуть взяти участь освітні, дослідницькі чи бізнесові структури країн з-поза меж ЄС.

1.2. Досвід формування стратегії інноваційного розвитку у Російській Федерації

Завдання адекватного викликам часу законодавчого забезпечення науки, науково-технологічної й інноваційної діяльності було поставлене вищим керівництвом країни в 2002 році. За останні роки зростання економічних можливостей Росії дозволили уряду країни повернутися у сфери економіки, науки і, що особливо важливо, стратегічного прогнозування та планування, активно реалізовувати функції цілепокладання в розвитку економіки і гуманітарної сфери, розпочати нарощувати державні вкладення в сфери, пов'язані з інтелектуальною діяльністю. Зокрема, були розглянуті і частково прийняті нові заходи інноваційної політики. Метою державної політики в сфері розвитку науки і технологій

задекларований перехід до інноваційного шляху розвитку країни на основі обраних пріоритетів.

У 2006 році Президентом Російської Федерації затверджені «Пріоритетні напрямки розвитку науки, технологій і техніки Російської Федерації» і «Перелік критичних технологій Російської Федерації». У 2007 році Міністерством освіти і науки Російської Федерації розроблений проект довгострокового прогнозу науково-технологічного розвитку Російської Федерації на період до 2025 року, зроблена спроба визначити місце Російської Федерації в глобальному просторі науки і технологій; вибудувати національні пріоритети науково-технологічного розвитку.

Основні положення державної інноваційної політики визначені підзаконними актами, зокрема, документом «Основні напрямки політики Російської Федерації в сфері розвитку інноваційної системи на період до 2010 року», який затверджений Головою Уряду Російської Федерації 5 серпня 2005 року (№ 2473п — П7).

Останнім часом проводилася законодавча робота зі створення умов, що стимулюють інноваційну діяльність. Так, 1 січня 2008 року набрав сили Федеральний закон від 19 липня 2007 року № 195–ФЗ «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації в частині формування сприятливих податкових умов для фінансування інноваційної діяльності», що вніс зміни в Податковий кодекс Російської Федерації. Ці зміни надають ряд пільг і преференцій в частині: реалізації прав на результати інтелектуальної діяльності; збільшення нормативу відрахувань на НДДКР, здійснені у формі відрахувань на формування фондів фінансування НДДКР; обліку засобів, отриманих з фондів підтримки наукових досліджень, при визначенні податкової бази по податку на прибуток організацій; коефіцієнта прискореної амортизації для наукових і освітніх організацій і деякі інші.

Цей закон є необхідним, але мінімальним просуванням убік створення системи податкового стимулювання розвитку науки й інновацій.

Для вирішення задач переходу до інноваційного розвитку економіки в країні розвивається ціла система інститутів розвитку, великих галузевих державних корпорацій, що створюються на основі відповідної законодавчої бази.

Зростаючими темпами проходить формування регіональних пріоритетів інноваційного розвитку. Багато суб'єктів Російської Федерації

бачать підтримку науки і стимулювання інноваційної діяльності на своїй території як джерело стабільності майбутнього інноваційного розвитку, як основу виходу на ринок нової конкурентоспроможної продукції.

1.3. Кластерний механізм забезпечення конкурентоспроможності

У сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації, традиційний розподіл економіки на сектори або галузі, на думку М. Портера — класика сучасної економічної науки, втрачає свою актуальність. На перше місце виходять кластери — системи взаємозв'язків фірм і організацій. Як класичні приклади прийнято наводити технологічний кластер у Силіконовій долині і, наприклад, взуттєвий кластер в Італії.

Слід зазначити, що у свій час у колишньому СРСР існували поняття «науково-виробничий комплекс» і «територіально-виробнича кооперація». Однак, планова система і галузевий принцип керування економікою накладали жорсткі обмеження на їх діяльність. Наприклад, вибір постачальника найчастіше визначався не інтересами підприємства, а розпорядженням «зверху». У результаті деталі, що вироблялися в регіоні, доводилося завозити з інших республік. У сучасних умовах ситуація змінилася. Звідси і головна відмінність кластера від територіально-виробничого комплексу — кластер максимально враховує ринковий механізм, він може бути ефективним тільки коли створюється за ініціативою знизу, коли самі підприємства для підвищення своєї конкурентоспроможності приходять до необхідності об'єднання в кластер.

Кластерний підхід здатний принципово змінити зміст державної промислової політики. У цьому випадку зусилля уряду повинні бути спрямовані не на підтримку окремих підприємств і галузей, а на розвиток взаємовідносин: між постачальниками і споживачами, між кінцевими споживачами і виробниками, між самими виробниками й урядовими інститутами тощо.

Успішність кластера визначить ринок, а не рішення уряду. На ранньому етапі, вважає Портер, головне завдання уряду — поліпшення інфраструктури й усунення несприятливих умов, потім його роль повинна концентруватися на усуненні обмежень до розвитку інновацій.

Такий підхід докорінно змінює принципи державної промислової політики. Це вимагає повної перебудови апарата державного управління, зміни менталітету місцевої влади, вимагає іншого зрізу інформації про стан справ в економіці — не за галузями, а на рівні окремих ринків і компаній. Однак, такий підхід в Україні не знайшов розвитку. З цих позицій, цікавим може бути досвід Франції, який засвідчує, що основою конкурентоспроможності є ефективне використання інноваційного потенціалу регіонів для підвищення продуктивності праці. Програма полюсів конкурентоспроможності у Франції передбачала здійснення на державному рівні 8 наступних кроків:

- виділити існуючі або потенційні полюси конкурентоспроможності за допомогою проведення тендера і провести їхню комунікаційну підтримку на європейському рівні;
- заохочувати (за допомогою фінансових та інших важелів) об'єднання підприємств у «мережі» з метою оптимізації витрат: спільна політика закупівель, загальне устаткування, дослідницькі лабораторії;
- інвестувати в кадри, організувати систему спільного для груп підприємств управління людськими ресурсами: як у плані пошуку співробітників (об'єднання роботодавців у союзи, складання планів найму), так і в плані їх навчання;
- зміцнювати зв'язки між виробництвом, з одного боку, і наукою й освітою — з іншого. Підприємства, що входять до складу полюсів поряд з дослідницькими лабораторіями й іншими «інноваційноутворюючими» структурами, будуть користуватися фінансовою підтримкою держави;
- стимулювати створення і розвиток інноваційних підприємств усередині полюсів;
- забезпечити зв'язок полюса із зовнішнім світом за рахунок ефективних комунікацій: залізничної, авіа-, дорожньої інфраструктури і високошвидкісних засобів зв'язку;
- просувати концепцію полюсів на європейському рівні: це не французький винахід, а інструмент підвищення загальноєвропейської економічної ефективності. Необхідно сприяти об'єднанню національних «мереж» у міжнародні. Тим самим і фінансування їх можна вивести на більш високий рівень;
- тісно співробітничати з регіонами, місцевою владою і фахівцями.

Головною задачею формування і підтримки кластерів є підвищення продуктивності праці, причому без великих фінансових вкладень. Термін створення розвинутого кластера відповідає терміну створення конкурентоспроможної галузі — 5–10 років.

Підтримка сформованих кластерів не обов'язково повинна бути фінансовою: найчастіше не вистачає довіри і комунікацій як між компаніями, так і з владою. Допомогти в цьому учасникам потенційного кластера під силу регіональній владі. Це не вимагає великих витрат. Розробляти стратегію повинна регіональна влада за участю фахівців — стратегічних консультантів та з урахуванням досвіду інших країн.

1.4. Розвиток корпоративного сектору наукових досліджень і розробок як передумова інноваційного розвитку

Розвиток наукових досліджень забезпечує потенціал майбутніх наукових відкриттів і нових технологічних можливостей та конкурентних переваг. Компанія, яка виконує наукові дослідження, може бути однією із перших в реалізації нових технологічних можливостей. Тому, сьогодні великі корпорації формують каркас національних інноваційних систем розвинених країн світу, забезпечуючи розробку, виробництво і ринкове опанування в національному і глобальному масштабі усіх напрямів науково-технологічного прогресу.

Оскільки великі корпорації забезпечують розробку, виробництво і ринкове опанування в національному і глобальному масштабі декількох напрямків НТП, то для цього потрібна потужна концентрація ресурсів, яку не здатні забезпечити собі ані університети, ані держава. В розвинених країнах держава взагалі може акумулювати значні ресурси, однак постійно існує проблема зі стабільним витрачанням мільярдів доларів бюджетних коштів на комерційні цілі.

Одним із найважливіших результатів комерційних НДДКР є патент. Так, у провідних країнах світу частка корпоративного патентування в загальнонаціональній системі патентування має тенденцію до постійного зростання. Зокрема, частка корпоративного патентування у США складає близько 80 % від загальної кількості виданих у США патентів. В цілому ж, картина резидентської патентної реєстрації в розрахунку на млн. витрат на дослідження та розробки по окремих країнах у 2006 році

є доволі різноманітною, проте Україна в ній займає гідне місце (рис. 1.1).

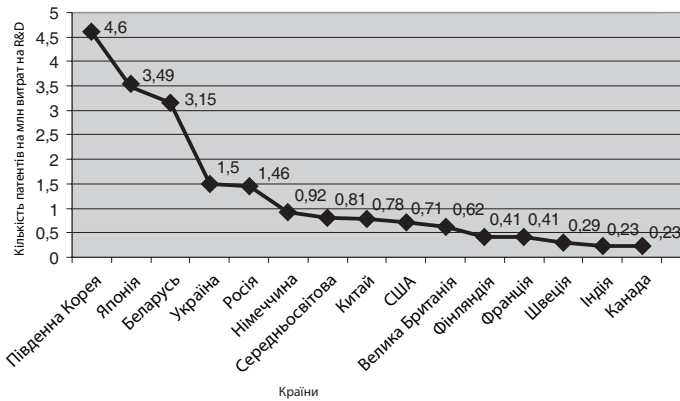

Рис. 1.1. Резидентська патентна реєстрація в розрахунку на млн. витрат на дослідження та розробки у 2006 р.

Джерело: База даних статистики ВОІВ, The World Bank — Світові індикатори розвитку, Інститут статистики ЮНЕСКО.

В наш час більшість компаній відслідковує появу нових наукових знань ще на початковому етапі інноваційного процесу — проведенні фундаментальних досліджень з метою отримання конкурентної переваги у технологічній сфері. Тому, частка інтелектуального капіталу в сумарному показнику капіталізації середньої сучасної високотехнологічної корпорації досягла 85 %.

У результаті реалізації стратегій інноваційного розвитку і оформлення прав на створені при цьому технології, компанія формує свій портфель патентів, що дозволяє максимально закріпити за собою права на використання винаходів в даній галузі і блокувати наукові дослідження і розробки (НДДКР) конкурентів. Після цього, за результатами НДДКР, а також експериментальних досліджень формуються міжнародні стандарти і встановлюються правила ліцензування, в рамках яких повинна розроблятися і випускатися уся продукція, що поступає на даний сегмент ринку. При цьому, вкрай обмежуються права інших конкурентів щодо виходу на товарні ринки. У результаті здійснюється потужна експансія наукомісткої продукції до обраних секторів регіональних ринків, до того ж здійснюється тиск не тільки на інших розробників наукомісткої

продукції, але й на виробників, що створює додаткові умови монополізації виробництва та реалізації продукції. Фактично здійснюється трансформація обмеженої монополії у природну. Зазначимо, що антимонопольне законодавство допускає об'єднання конкурентів з метою опанування нового ринку і досягнення прогресу в сфері інноваційних технологій.

Слід зазначити, що корпорації, виконуючи НДДКР, створюють при цьому не тільки об'єкти промислової власності, але й інші конкурентні переваги. Так, наприклад, введення нематеріальних активів у свою діяльність і ефективне управління останніми дозволяє не тільки захистити бізнес, але й підвищити вартість компанії, збільшив розмір активів, а також забезпечити додатковий дохід за рахунок продажу ліцензій.

В розвинутих країнах світу значна частина наукового потенціалу галузевої і заводської (корпоративної) науки, пов'язаного з комерціалізацією результатів наукових досліджень, працює в межах великих корпоративних структур. Останні є замовниками значної частки досліджень і розробок, формуючи таким чином ринок для частини наукового і конструкторського потенціалу, які діють самостійно в рамках малих інноваційних структур. Це обумовлено тим, що зростання масштабів бізнесу сприяє розширенню можливостей підприємств створювати і поширювати інновації: 1) для великих підприємств простішим є доступ до фінансових ресурсів; 2) великі підприємства мають можливості залучити кваліфіковані науково-технічні кадри, організувати НДДКР і застосувати технологічні знання у великому масштабі.

Підвищення рівня наукомісткості виробництва. Вертикальна інтеграція господарства, яка є однією із особливостей постіндустріального суспільства, виникла через низку факторів, спричинених внаслідок тенденції сходження до наукомісткого виробництва, та мала на меті не просто зниження трансакційних витрат, а досягнення стійких темпів відтворення корпоративного капіталу і, відповідно, економічного зростання.

Глобальною світовою тенденцією останніх десяти років є поступове збільшення наукових витрат як державою, так і корпораціями, а також подолання тенденції стабілізації показників загальної наукоємності ВВП (відношення національних витрат на НДДКР до ВВП).

Розвинуті країни вже «окупували» найбільш швидкозростаючий і тому найбільш перспективний (з погляду експортних доходів) інноваційно-технологічний сегмент світового ринку, багато в чому завдяки

протекціоністській політиці у відношенні наукомісткої продукції, що пов'язано із привабливістю ринку наукомісткої продукції. За останні 10–15 років вони завершили «4-ту технологічну революцію», пов'язану з інтелектуалізацією виробництва і приступили до створення інформаційного суспільства. Було виявлено наступні тенденції коливання інтенсивності НДДКР в країнах світу протягом 1990–2006 років (рис. 1.2).

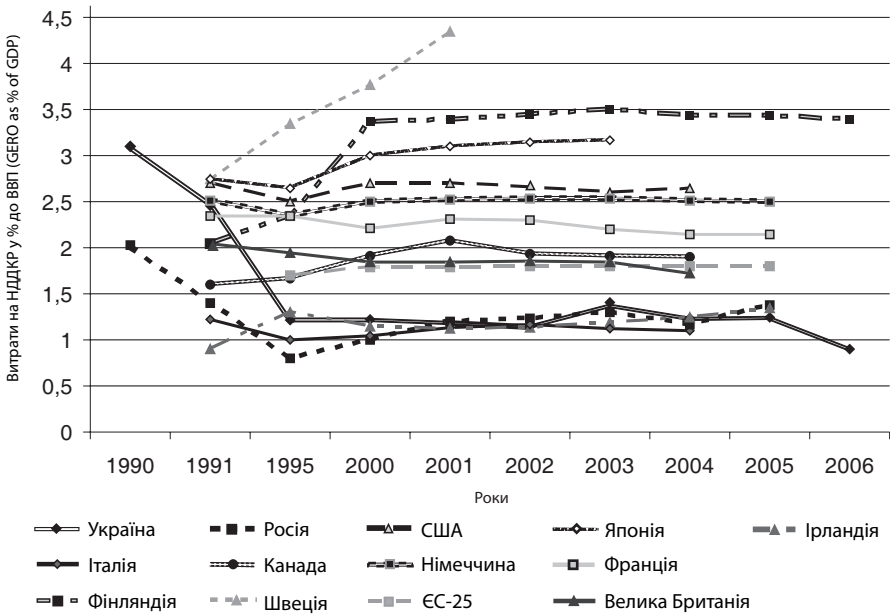

Рис. 1.2. Коливання інтенсивності НДДКР в країнах світу протягом 1990–2006 рр.

Джерело: За даними статистичних бюлетенів Держкомстату України за 1995–2006 рр. За матеріалами Internet – <http://www.contr-tv.ru/common/2298/>.

Вкладаючи величезні кошти в наукові дослідження і розробки, вони мають високий рівень експорту високотехнологічної продукції, що дозволяє їм швидкими темпами нарощувати обсяги ВВП, диктувати свої умови на ринках і ще більше йти у відрив від світу, що розвивається. Лідруючі позиції щодо показника наукоємності економіки в ЄС займають Швеція (1-е місце), Фінляндія (2-е) і Данія (3-є). За цим показником вони випереджають США і знаходяться практично на одному рівні з Японією. Однак, у підсумку Європа значно відстає від Японії і США.

Щодо України спостерігається задовільна за світовими мірками пропорція витрат великих корпоративних структур на науково-технічну діяльність. Проте, можна побачити великий розрив в абсолютних обсягах такого фінансування, особливо якщо врахувати чисельність населення та кількість зайнятих у науково-технічній сфері.

Науковий бюджет є помітною статтею витрат більшості сучасних корпорацій. Оскільки проведення досліджень пов'язано з невизначеністю і ризиком, то їх фінансування, як правило, здійснюється за власні кошти корпорацій. Джерелом фінансування може бути як нерозподілений прибуток, так і доходи, отримані від випуску акцій. Покриття багатомільярдних витрат на НДДКР у корпораціях завжди є вагомою фінансовою та економічною проблемою.

Великі компанії, володіючи великою часткою на ринку, спроможні вкладати кошти в НДДКР і в технічне переозброєння з метою підвищення якості продукції. Характерною закономірністю слід вважати постійне збільшення частки НДДКР, що виконується за фінансові кошти іноземних замовників.

Залучення компаніями додаткових зовнішніх джерел науково-технологічного розвитку зумовлено посиленням конкуренції на світових ринках. Підвищення рівня фінансування НДДКР у розвинених країнах було здійснено в основному за рахунок корпоративного сектору, який збільшив свої витрати у цій сфері на 50 %, в той час як держава в цілому – лише на 8,3 %.

Інтернаціоналізація НДДКР справляє позитивні впливи на світовий економічний розвиток, у тому числі на економіку країн, що розвиваються та трансформуються. Збільшення коштів, що вкладаються у сферу науки, у тому числі із іноземних джерел, сприяє посиленню наукового потенціалу країни та стимулює його модернізацію, а також посилює науково-технологічну конкурентоспроможність та забезпечує передумови активізації інноваційної активності країни-реципієнта. Особливо важливим є вплив на розвиток людських ресурсів: відбувається навчання персоналу не лише в контексті здатності проводити фундаментальні дослідження, але й уміння доводити наукову розробку до стадії готовності, до виробничого впровадження згідно з вимогами ринку. Підвищуються також стандарти ринку праці робочої сили вищої кваліфікації.

Глобалізація НДДКР. Протягом останніх років здійснюється процес створення національних і міжнародних стратегічних альянсів. Вони є новою організаційною формою науково-технічної кооперації промислових компаній різних країн. Прояви цього процесу можна побачити в поступовому збільшенні частки іноземного фінансування наукових досліджень у більшості розвинених індустріальних країн, у появі все більшої кількості дослідних підрозділів транснаціональних корпорацій (ТНК) в сприятливих регіонах. Наукове співробітництво ТНК за кордоном проявляється у таких організаційних формах:

1) незалежна наукова лабораторія. Це найбільш досконала форма, яка дозволяє забезпечити захист інтелектуального продукту. В діяльності такої лабораторії поєднуються самостійність досліджень і пряме управління з центрального штабу;

2) спеціалізований науковий підрозділ виробничого підприємства з іноземними інвестиціями. Зазвичай такі підрозділи удосконалюють виробу компанії задля їх адаптації до вимог місцевого ринку та займаються розвитком технологій материнської компанії;

3) кооперативне науково-дослідне утворення з місцевим університетом чи науково-дослідним інститутом, чи з підприємством;

4) безпосереднє наукове співробітництво незалежних наукових лабораторій та наукових частин вищих навчальних закладів.

Світовий досвід переконливо доводить, що на сьогодні найефективнішим засобом просунення результатів НДДКР в практику є взаємовигідна комерційна взаємодія всіх учасників перетворення наукового результату в ринковий товар, тобто комерціалізація результатів науково-технічних досліджень і розробок. У ринковій економіці в умовах високої конкуренції лише 6–8 % наукових досліджень перетворюються в новий продукт або процес. Це означає, що економічно доцільно при проведенні досліджень і розробок призупиняти або перепрофілювати ті з них, які не мають або втратили комерційний потенціал.

Для досягнення результативності всього процесу комерціалізації необхідно спиратися на знання сутності природи технологічного розвитку та його основні економічні засади. Одним із найважливіших результатів комерційних НДДКР є патент. У провідних країнах світу частка корпоративного патентування в загальнонаціональному має тенденцію до постійного зростання. Зокрема, частка корпоративного патентування у США

складає близько 80 % від загальної кількості виданих у США патентів. Відмінною рисою фінансування ТНК є його висока результативність, оскільки витрати НДДКР фактично повністю трансформуються в патенти — вид інтелектуальної промислової вартості, спроможної генерувати інновації.

Технологічна конкурентоспроможність. М. Портер стверджував, що розвиток кожної країни відбувається на основі застосування досвіду попереднього розвитку і, визначаючи стадії такого розвитку, зазначав, що на третій стадії, інноваційній, держава вже має висококваліфікований капітал і активно проводить політику розвитку НДДКР. На цій фазі порівняльні переваги країни переходять на виробництво високотехнологічної продукції. Компанії на інноваційній стадії економіки конкурують на світових ринках у більш диференційованих сегментах промисловості. Вони продовжують конкурувати за ціною, але на базі високої продуктивності праці. Фірми конкурують на базі власних глобальних стратегій і мають власні збутові та обслуговуючі міжнародні мережі поряд зі зростаючою репутацією марки за кордоном. Таким чином, інноваційна стадія є одним з етапів значного прямого закордонного інвестування. Звичайно, деякі галузі промисловості країни лідирують у переході до інноваційної стадії, одержавши конкурентні переваги більш високого класу. Удосконалення поширюється на інші галузі. На інноваційній стадії економіка має найбільший супротив зовнішнім подіям і макроекономічним коливанням, особливо коли країна виявляє здатність розширювати «кластери».

Дж. Даннінг, з'ясовуючи роль прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в поширенні нових технологій, доводив, що ефективний обмін технологіями, а також результати застосування новітніх форм менеджменту створюють переваги володіння власністю під впливом припливу ПІІ. Проведене дослідження виявило також неоднакові рівні корпоративного й промислового розвитку ТНК. Отримані результати підтвердили, що деякі ТНК воліють ПІІ як ефективним засобом залучення технологій. У даному випадку відмінності між фірмами і країнами виникають залежно від ступеня реального інвестування, глибини, характеру зовнішніх і внутрішньофірмових зв'язків. Це означає, що НДДКР, що застосовують ТНК, сприяють розвитку національної інноваційної системи.

Досвід країн, що домінують на ринку високих технологій, дає підстави визначити в якості однієї із закономірностей їх технологічного

лідерства — корпоративні дослідження і розробки. Розвиток наукових досліджень у компаніях створює, зокрема, потенціал наукових відкриттів і нових технічних можливостей. Компанія, що проводить наукові дослідження, може реалізувати ці нові можливості однією із перших. Потужний науково-дослідний підрозділ у компанії спроможний забезпечити випереджальне перетворення результатів наукових досліджень чи винаходів у нововведення й у такий спосіб створити основи довгострокової конкурентоспроможності. Такий підрозділ повинен проводити як довгострокові прикладні, так і фундаментальні дослідження або мати тісні контакти з носіями фундаментального знання.

Основна частина фундаментальної науки, як і раніше, базується в університетах, але корпоративні дослідницькі центри найчастіше виступають відповідно до них як рівні партнери. Переважна частина ресурсів на проведення наукових досліджень концентрується у невеликій кількості компаній. Саме вони здатні реалізовувати масштабні дорогі проекти, фінансувати розробку відразу декількох альтернативних нововведень, поєднувати вчених і фахівців різних наукових дисциплін для багатоцільових проектів. Однак, це не перешкоджає розростанню і зміцненню позицій у сфері НДДКР середнього і малого бізнесу, котрий має певні переваги — швидше реагує на зміну попиту, вільний від накопичених стереотипів наукового пошуку, більше схильний до ризику, з яким завжди пов'язані розробка й освоєння нових технологій. І великий, і дрібний бізнес на початкових (доринкових) етапах розробок і впровадження нових інноваційних ідей найчастіше вдається до допомоги венчурних фірм, що спеціалізуються на ризиковому фінансуванні проектів зі спеціально створюваних фондів.

1.5. Світовий досвід формування нормативно-правової бази у сфері спрямування недержавних інвестицій у сферу науково-технічної та інноваційної діяльності

Світовий досвід переконує у неможливості забезпечення стійкого інноваційного розвитку національної економіки без стимулювання державою залучення недержавних інвестицій у цей процес.

Для порівняння: поза бюджетом в США фінансується 73 % НДДКР, в Німеччині — 70 %, в Японії і Великобританії — 62 %, у Франції та

Італії — 57%. Найбільша увага при цьому приділяється експортно-орієнтованим конкурентоспроможним галузям економіки. В США тільки із позабюджетних джерел на наукову діяльність поступає 200 млн. дол., а один вкладений в науку долар повертає в бюджет 8 дол.

Велике значення для технічного оновлення виробництва має використання капітальних вкладень на реконструкцію діючих підприємств. В зв'язку з цим, важливо встановити оптимальне співвідношення між вкладеннями в нове будівництво, реконструкцію, модернізацію і розширення діючих виробничих потужностей. Так, в США на рубежі 90-х років була змінена технологічна і відтворювальна структура виробничих інвестицій. Якщо на активну частину основних виробничих фондів на початку 80-х років у США припадало 62% інвестицій, то на початку 90-х років — 85%. На модернізацію обладнання — відповідно 52 і 75%. В Німеччині в цей же період більше 80% капіталовкладень направляється на модернізацію і заміну обладнання, і тільки 20% — на розширення потужностей.

Найбільш прийнятним для України за економічними і соціальними умовами щодо проведення інвестиційної діяльності є досвід Східної Німеччини, де економічна ситуація на початку 90-х років була схожа до вітчизняної. Заслугує на увагу дослідження досвіду залучення інвестицій в Польщі, де проводилась приватизація швидкими темпами, а також масштабне залучення іноземного капіталу, перш за все, у виробничий сектор.

Досвід США. На федеральний уряд законодавчо покладається функція — широкомасштабне фінансування НДДКР не лише для військових цілей, але й для цивільних галузей промисловості за основними напрямками НТП за умови створення нових зразків, доведення їх до промислового виконання і комерційного впровадження на внутрішньому ринку. Федеральний бюджет — головне джерело фінансування державних довго-, середньо- та короткострокових програм НДДКР, створення й придбання нової цивільної техніки та технології. Держава виступає також в ролі підприємця, розміщуючи на державному ринку контракт на НДДКР, і висуває наступні вимоги до корпорацій — постачальників нової техніки та технології або науковим центрам і університетам-виконавцям програм НДДКР:

- ефективне використання державних фінансових ресурсів, раціоналізація промислового і технічного виробництва;

- застосування сучасних методів управління;
- активне здійснення державної політики міжгалузевої та внутрішньогалузевої передачі технології — впровадження в економіку новітніх зразків техніки та технології, стимулювання НТП;
- перепідготовка і перекваліфікація кадрів;
- постійна реконструкція виробництва чи його модернізація, якщо це пов'язано з виконанням держзамовлень в сфері науки, техніки та НТП.

Досвід ЄС. Розроблена в ЄС стратегія технологічного розвитку на найближче десятиріччя передбачає три ключові елементи:

- підтримку освіти та мобільності кадрів;
- створення сприятливого правового регламентуючого та фінансового середовища;
- стимулювання інноваційної активності в приватному секторі та посилення кооперації як на національному рівні, так і на рівні ЄС.

На проведення єдиної наукової політики Євросоюзу направляється лише 4,5 % державних витрат на НДДКР в країнах-учасниках; вона відіграє роль каталізатора кооперації промислових компаній університетських та державних лабораторій, малого інноваційного бізнесу.

В свою чергу, стратегія стимулювання інноваційного розвитку в ЄС включає:

- збільшення до 2010 року частки витрат на НДДКР з 1,9 до 3 % ВВП — за рахунок асигнувань приватного сектора;
- подальшу вертикальну і горизонтальну координацію інноваційної політики;
- створення єдиного Європейського дослідницького простору з врахуванням розширення ЄС.

Держава змушена пристосовувати внутрішню інвестиційну систему до вимог міжнародного співробітництва. Разом з тим, інтереси окремої країни в умовах зростаючої взаємодії можуть бути захищені тільки на національному рівні (наприклад, в сфері охорони навколишнього середовища, встановлення «правил гри» в інформаційній сфері, охороні інтелектуальної власності та інше). В Західній Європі цю функцію відіграє ЄС.

Таким чином, держава відіграє подвійну роль. З одного боку, вона змушена пристосовуватись до умов глобалізації і може застосовувати заходи, що гальмують співробітництво, якщо це не відповідає інтересам

національного капіталу, з іншого — сама створює передумови для його подальшого розвитку.

У ЄС істотні стимули застосовується до кооперації корпорацій, науково-дослідних установ та університетів у межах виконання спільних науково-технічних проєктів, що започатковуються Рамковими програмами ЄС. Зокрема, корпорації на пайових умовах з державою та іншими учасниками вкладають кошти у спільний проєкт і в результаті отримують для себе готові до впровадження науково-технічні розробки. Таким чином, держава за допомогою нормативно-правових важелів забезпечує стимулювання вкладання фінансових ресурсів приватного сектору в науково-технологічний розвиток економіки.

У *Німеччині* корпорації, в умовах високого рівня оподаткування і високих процентних ставок активно впроваджують інновації завдяки перерахуванню прибутку у численні власні звільнені від оподаткування резервні фонди.

В *Японії* після другої світової війни значна частка виробничих потужностей була втрачена і в країні мав місце гострий дефіцит товарів повсякденного попиту через відміну існуючого протягом війни суворого контролю за цінами. Це призвело до появи в країні інфляційних процесів, знецінення більшості заощаджень та дестабілізації соціально-економічного становища. Тому, для Японії в цей період найважливішим завданням постало питання відродження виробництва. Оскільки інфляція поглинула більшу частину фінансових заощаджень, то для нормального функціонування ринку капіталів на державному рівні була розроблена програма залучення коштів у формі банківських позик через реорганізацію фінансової системи. Крім того, був здійснений новий підхід до розподілу кредитних ресурсів, який мав назву «Система пріоритетних виробництв». Суть його полягала в пріоритетному розподілі фінансових і матеріальних ресурсів у чотири найголовніші для економіки галузі виробництва.

В процесі реорганізації фінансової системи Японії були створені спеціальні інститути, які здійснювали кредитування національних підприємств у пріоритетних галузях, мережа спеціалізованих за галузями фінансових закладів для сприяння розвитку малих та середніх підприємств, розвитку сільськогосподарського, лісового та рибного господарств.

Серед спеціалізованих фінансових інститутів особливе значення мають інститути довгострокового кредитування, які функціонують у формі траст-банків та банків довгострокового кредитування (БДК). БДК залучають кошти переважно шляхом емісії облігацій і здійснюють за рахунок цих коштів довгострокове кредитування великих підприємств під фіксований процент. Створення БДК дало змогу уряду розв'язати ряд проблем, пов'язаних з інвестуванням економіки:

- можливість «конвертації» короткострокових капіталів у довгострокові, оскільки переважна більшість фінансових заощаджень направлялась на короткострокові депозити;
- уникнення неефективної пропозиції довгострокових кредитів;
- надання переваги суспільним інтересам в питаннях інвестування економіки;
- зацікавленість приватних інвесторів у такий спосіб вкладання капіталу, оскільки кошти вкладників не є зв'язаними, а набирають форму цінних паперів, які завжди можна переуступити.

Сприяння іноземним інвестиціям здійснюється через фінансування фірм, основний капітал яких містить не менше 50 % іноземного, а також через фінансування міжнародних проектів в області технологічних розробок. Причому, на час реалізації проектів виділяються фінансові кошти для покриття близько 40 % вкладень у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які здійснюються за допомогою співробітництва японських фірм та іноземних компаній, що мають філіали в Японії.

В процесі ринкової реформи в Китаї, яка має поступовий характер і розрахована на ряд десятиріч, проводиться політика інтеграції економіки країни в світову систему. З цією метою в прибережних провінціях створені спеціальні економічні зони. В цих зонах було встановлено пільгові податки на прибуток, пільгові митні тарифи на імпорт устаткування і експорт готової продукції і, головне, розроблено чітке законодавство, що регулює і захищає діяльність іноземних інвесторів.

Податкове стимулювання здійснення суб'єктами господарювання витрат на наукові дослідження і розробки.

Податкові знижки на інвестиції в науку стали обов'язковою частиною заходів держави у сфері законодавства, що виходять з державних програм стимулювання розвитку економіки на сучасному науково-технологічному ґрунті. Широко застосовуються податкові кредити та особливі

норми амортизаційних відрахувань. Так, саме податкові пільги сприяли становленню наукомістких виробництв, особливо електронно-обчислювальної техніки, галузі зв'язку у розвинених країнах.

Одна з найпоширеніших форм підтримки підприємств, що здійснюють інвестування у науково-технологічну діяльність — дослідницький податковий кредит. Цей вид кредитування означає право вилучати з оподаткованого доходу поточні витрати на дослідні та впроваджувальні роботи. Передбачається, що таке зниження суми податку на прибуток створює для фірми стимул до розширення видатків на розробку та впровадження нової техніки за рахунок власних коштів.

Розміри дослідницького податкового кредиту задаються або через визначення максимуму суми, яку дозволяється відраховувати від податку, або у вигляді певного відсотка від загальної величини податкових зобов'язань щодо прибутку юридичної особи. Такий відсоток постійно змінюється. Наприклад, за різні періоди він становив у США 48, 25 і 20 %, у Франції — 25, 30 і 50 %, у Канаді — 20 і 30 %. Система дослідницьких податкових кредитів вважається однією з наймінливіших систем оподаткування, але жодну таку зміну в післявоєнний період експерти не оцінювали як таку, що погіршує фінансовий стан підприємств, які здійснюють інноваційну стратегію розвитку та витрачають значні суми на НДДКР. В Великобританії законодавством передбачено списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг). В Німеччині законодавством передбачаються дотації на підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу, дотацію малим підприємствам на інвестування у НДДКР під час придбання патентів і рухомого майна, а також на період вкладень у нерухоме майно, що використовується для НДДКР. В Італії законодавством передбачається зменшення податку на прибуток оподаткування до 50 % витрат на НДДКР протягом року. В Японії законодавством передбачена багатоаспектна система заохочення інвестування підприємствами науково-дослідницької діяльності, зокрема пільговий податок на прибуток венчурних підприємств; податкова знижка на приватні інвестиції в НДДКР; пільгові кредити венчурним фондам; повернення державою до 80 % обсягу фінансових коштів, які підприємство вкладає до венчурного бізнесу та ін. В Росії, при виконанні НДДКР установами освіти і науки на основі госпдоговорів від сплати податків звільняються як головні організації, які є закладами освіти та науки, зайняті виконанням вказаних

робіт, так і їх співвиконавці у випадку, якщо вони також є закладами освіти і науки. При цьому, обсяг наукової та/або науково-технічної діяльності повинен складати не менше 70 % загального обсягу виконуваних вказаних організацією робіт. Інші організації та індивідуальні підприємці, що виконують НДДКР на основі господарських договорів, від податку не звільнюються.

Підтримка малого підприємництва у сфері інноваційної діяльності.

Однією з найперших програм підтримки малого підприємництва у сфері інноваційної діяльності є програма підтримки інвестиційних компаній малого бізнесу (SBIC), яка продовжує функціонувати в США ще з 1958 року. В рамках цієї програми держава дає цим компаніям засоби в доповнення до акумульованого приватного капіталу (в співвідношенні 1:3, якщо приватний капітал не перевершує 15 млн. дол. чи 1:2 при перевершенні цього порогу). При цьому держава діє як партнер, що володіє привілейованими акціями, і в перспективі розраховує на частку прибутку таких компаній. Іншою формою сприяння розвитку фінансування венчурних інвестиційних проектів малого підприємництва є різні схеми державних гарантій інвестицій на випадок невдалого завершення проектів. Відповідна Програма гарантованих позик, що здійснюється Адміністрацією в справах малого бізнесу США, розповсюджується на 75 % від суми займу на створення нових фірм і розвиток малих фірм з високим потенціалом росту.

В 90-х роках накопичений американцями досвід був потрібний в інших країнах: при фінансовій підтримці ЄС в 1994 році було створено Європейський інвестиційний фонд, який вкладав кошти в акції малих і середніх підприємств з високим потенціалом росту. З 1995 року аналогічна SBIC схема з'явилася в Німеччині.

В 1997 році створена і функціонує Російська Асоціація венчурного інвестування, до складу якої входять 17 повних та 18 асоційованих членів, що представляють як вітчизняний, так і зарубіжний венчурний капітал, що працює в Росії. Фонди і управляючі компанії, члени Асоціації інвестували в російську економіку близько 500 млн. дол.

В другій половині 90-х років уряди практично всіх західноєвропейських країн прийняли на законодавчому рівні Програми стимулювання інноваційної діяльності. Так, в 1999 році уряд Франції прийняв закон про інновації, в якому, в тому числі, намічено розширення мобільності науко-

вого персоналу державних дослідницьких центрів та надання їм більшої свободи в організації власних компаній і надання консультацій промисловості; посилення зв'язків між університетами та промисловістю з метою створення малого інноваційного бізнесу та інше.

До законодавчих ініціатив Великобританії відносяться «Схема венчурного капіталу» і «Схема розвитку бізнесу», які містять в собі заходи щодо стимулювання залучення коштів суспільного накопичення і приватних заощаджень в інвестування малого інноваційного бізнесу.

Трансфер технологій.

Велике значення для регулювання передачі технологій в США мав закон 1980 р. (BayDole Act), який надав можливість університетам, безпробуктовим організаціям і фірмам малого бізнесу право передавати ліцензії на комерційне використання винаходів, зроблених в ході досліджень при фінансовій підтримці уряду, промисловим компаніям. Практично одночасно був прийнятий Закон (Stevenson-Wydler Act), направлений на активізацію участі федеральних лабораторій в процесах науково-технічної кооперації з промисловістю, головним чином за рахунок розповсюдження інформації щодо отриманих в них наукових результатах. Згідно із прийнятим Конгресом США у 1988 році Комплексним законом про торгівлю і конкурентоспроможність Національний інститут стандартів і технологій разом з владою штатів, університетами із залученням приватного капіталу створив мережу регіональних центрів демонстрації і просування технологічних нововведень, зокрема, в інтересах малого і середнього бізнесу.

Для координації в сфері інноваційної політики країн ЄС існує «План розвитку міжнародної інфраструктури нововведень і передачі технологій», який діє з кінця 1985 року. Основною метою «Плану» є прискорення і спрощення використання наукових результатів у виробництві готових продуктів на національному і наднаціональному рівні, а також сприяння розповсюдженню інновацій в спільноті.

В деяких *латиноамериканських країнах* (Мексичі, Бразилії, Аргентині та ін.) забезпечення державного контролю за трансфером технологій здійснюється на підставі державних нормативних актів, які зобов'язують фірми і компанії реєструвати акти передачі технологій певних категорій.

В *Південній Кореї, Китаї, Греції, Мексиці, Аргентині, Бразилії, Польщі* та інших країнах прийнято спеціальне законодавство, що регулює імпорт

технологій і зобов'язує до виконання порядок укладання контрактів з передачі технологій в якості основи самостійної технологічної політики і національного розвитку.

В *американській* юриспруденції існує багато законодавчих актів, які прямим або непрямым чином регулюють передачу технологій. Це — закони щодо патентів, товарних знаків і авторських прав, антитрестовське законодавство, закони про контроль над експортом, податкове законодавство, закони, що передбачають можливість примусового ліцензування технології, закони про арбітраж, охорону праці, законодавство про оточуюче середовище, про продовольство, лікарські і косметичні засоби та ін.

Філіппіни — перша з країн АСЕАН, що ввела правове регулювання на державному рівні трансферу технологій.

Наведені дані свідчать, що організаційно-економічні заходи щодо стимулювання недержавного інвестування науково-дослідної діяльності, а також відповідні механізми, що передбачені в законах одних країн, досить часто повторюють аналогічні підходи в інших, вони динамічно змінюються і за масштабами, і за напрямками застосування в залежності від ступеня усвідомлення керівництвом країни важливості цих процесів. Таким чином, традиційний і не завжди продуктивний підхід прямої бюджетної підтримки потребує зміни на більш гнучку та ефективну схему. Модернізація економічної системи України на інноваційній основі має відбуватися з використанням кращого зарубіжного досвіду, адекватного сучасним викликам і проблемам розвитку вітчизняного політичного і економічного процесів.

РОЗДІЛ 2

Перспективи переходу економіки України на інноваційну модель розвитку

Сучасний стан розвитку економіки України засвідчує вичерпність можливостей екстенсивного економічного розвитку та необхідність переходу до нових інструментів його прискорення, адекватних стану розвитку світової економіки. Сьогодні поза інноваційним шляхом Україна не зможе реалізувати жодної серйозної перспективної програми соціального та економічного розвитку.

Становлення інноваційної моделі розвитку економіки в Україні, як завдання економічної політики, має супроводжуватися органічним поєднанням політичних, гуманітарних, суспільно-психологічних, інституційних передумов; новими організаційно-економічними, правовими та інституційними рішеннями та узгодженням державної промислової, фінансової, податкової політики з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Трансформація моделі економічного зростання України до інноваційного типу розвитку та зміна характеру цього розвитку дозволить завершити структурну перебудову національної економіки та прискорити темпи економічного зростання; досягти високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, збільшити частку експорту високотехнологічної продукції в його загальній структурі; забезпечити наукову підтримку необхідних темпів імпортозаміщення, розумне використання усіх необхідних ресурсів — матеріальних (в тому числі — фінансових), природних, людських. З огляду на це, розробка і впровадження інноваційної моделі управління національною економікою має стати стратегічним завданням державної інноваційної політики в Україні.

У площині найближчої перспективи для України є неминучим процес активного (генеруючого) типу інноваційного розвитку, що базується на продукуванні та залученні, реалізації на світових ринках власних інноваційних розробок імітаційного типу, що полягає у засвоєнні та адаптації іноземних нововведень, їх поступової інтеграції у власну інноваційну систему.

Стратегія інноваційного розвитку економіки України повинна бути орієнтована на освоєння базових інновацій, які дадуть змогу перейти до нових технологічних структур виробництва та забезпечити конкурентоспроможність підприємств на ринку. Під впливом ринку базові продуктові інновації стануть імпульсом для зміни усієї технологічної основи виробництва. Наразі, пріоритет повинен бути наданий не розвитку країни на основі виробництва та інвестицій, а розвитку на основі активізації інноваційної діяльності у базових наукоємних галузях народного господарства, які є рушійними силами розвитку економіки. Фактори виробництва та інвестицій мають стати засобами науково обґрунтованої інноваційної діяльності, а не її метою.

2.1. Роль держави у забезпеченні інноваційного розвитку

Інновації виявляють подвійний вплив на динаміку економічного зростання: з одного боку, відкривають нові можливості для розширення економіки, а з іншого — роблять неможливим продовження цього розширення в традиційних напрямках.

Інноваційний тип розвитку характеризується перенесенням акценту з науково-технічних рішень на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними та управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності.

Світова економіка початку ХХІ століття характеризується кардинальними змінами у визначенні напрямів економічного прогресу. Основні акценти переміщуються на завдання прискореного інноваційного розвитку, переходу до економіки, що базується на знаннях. Її основа — це інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал, наука, процеси трансферу результатів творчої діяльності у виробництво матеріальних та духовних благ.

Вихідним та принциповим моментом для побудови нормативно-правового поля з питань забезпечення інноваційного розвитку є встановлення змісту та місця інноваційної політики в структурі економічної політики держави. Витоки розв'язання поставленого питання слід шукати в функціях, виконання яких покладається на державу.

Однією з основних функцій держави є економічна функція, яка спрямована на забезпечення нормального формування, функціонування та розвитку країни, на захист існуючих форм власності та створення умов для їх розвитку. Її реалізація припускає здійснення державою діяльності за різними напрямками, в тому числі з структурної перебудови економіки, переважна підтримка стратегічних, конкурентоспроможних на світовому ринку виробництв, демонополізації виробництва, реальної підтримки виробників, в тому числі малого підприємництва цілеспрямованої інвестиційної політики та інші.

Виконання державою інноваційної функції охоплює питання створення умов, стимулювання, забезпечення та підтримки інноваційної діяльності, а також охорони та захисту інтересів суб'єктів такої діяльності. Цю

функцію держави можна віднести до складових її загальної економічної функції.

Разом з цим, забезпечення інноваційного характеру функціонування суспільства в сучасних умовах численних викликів є універсальною функцією держави, що повинна підтримувати соціально корисні інновації в усіх сферах життєдіяльності, а не тільки у сфері виробництва. Тому, забезпечення інноваційного характеру розвитку економічних відносин, як головного чинника підтримки конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання і національної економіки, є самостійною функцією держави.

Це дозволяє визначити дві площини інноваційної функції держави. З одного боку, держава як інститут, який обслуговує інтереси суспільства, має забезпечувати не просто нормальну життєдіяльність її громадян, а й створювати умови для здійснення ними господарської діяльності. Тому, як єдина політична організація суспільства, що володіє спеціальним апаратом управління та видає обов'язкові для її населення норми поведінки, держава, що проголошує себе як соціальну та правову, має орієнтуватися при здійсненні законотворчої діяльності на запровадження ефективних правил господарської діяльності. Оскільки в сучасних умовах нововведення набули характеру фактору виробництва, фактору конкурентоспроможності, то на державу має бути покладено завдання запровадження таких інструментів та механізмів, що націлені на використання суб'єктами господарювання у власній діяльності будь-яких інновацій — нововведень у широкому сенсі. Іншими словами, в рамках виконання інноваційної функції держава має стимулювати суб'єктів господарювання до ведення їх діяльності в інноваційний спосіб, тобто із застосуванням, впровадженням, реалізацією нових рішень, розробок, способів, методів, процесів, технологій.

Інноваційний спосіб господарювання, який базується на використанні в процесі здійснення господарської діяльності будь-яких нових розробок, рішень, ідей та відповідає одній з провідних зараз інноваційно-інвестиційній моделі економічного розвитку, фактично узгоджує як приватні, так і публічні (державні) інтереси, оскільки позитивні результати діяльності національних суб'єктів господарювання становлять підґрунтя соціально-економічного розвитку країни в цілому. Його можна назвати буфером між приватними економічними та державними інтересами, який забезпечує їх координацію та взаємодію.

Виходячи з цього на державу покладається обов'язок щодо створення умов для переходу суб'єктів економічних відносин до інноваційного способу господарювання. Інновації мають стати складовою кожного виду діяльності, реалізовуватися у будь-якій галузі народного господарства. За такого підходу стає очевидним, що завдання стимулювання переходу суб'єктів економічних відносин до інноваційного способу господарювання вимагає від держави врахування інноваційної компоненти при розробленні кожного напрямку державної соціально-економічної політики.

Інша площина інноваційної функції держави пов'язана з іншим аспектом поняття «інновацій» — у зв'язку з покладанням на нього публічно-правового навантаження. Циклічні економічні кризи частково є результатом невідповідності між потребами науково-технологічного розвитку та інституційною структурою, яка склалася в країні. Інновації ж дозволяють зменшити або навіть ліквідувати економічне відставання завдяки заміщенню або формуванню, або оновленню виробничо-технологічних систем відповідно до вимог та потреб нового технологічного укладу. Тому, подолання економічної депресії можливе шляхом структурної інституційної перебудови та пристосування поведінки суб'єктів господарювання відповідно до технологічних змін, що відбулися.

Поряд із технологічними змінами перехід до кожної нової техніко-економічної парадигми та вихід із економічної депресії до нового економічного росту включає формування нових форм організації виробництва, нової структури валового внутрішнього продукту, нової структури інвестицій, нових типів інфраструктури, які забезпечують відповідні виробничі умови. Тому, держава має стимулювати, з одного боку, створення тих інновацій, які є соціально-корисними або стратегічними з точки зору публічних інтересів, незалежно від їх ринкової вартості, з іншого ж, — формування попиту з боку суб'єктів господарювання на них, тобто підтримувати їх розповсюдження.

В процесі історичного розвитку держави в її функціях відбуваються зміни: одні з них відпадають, інші — поглиблюються та змінюють свій зміст, треті — з'являються. Але, у всіх випадках, вони обумовлюються властивими певному історичному періоду економічними та соціально-класовими структурами суспільства, сутністю держави та її соціальним призначенням. Тому, за умов здійснення переходу до постіндустріального суспільства із орієнтацією на впровадження інноваційної моделі

економіки виконання державою інноваційної функції не лише доцільно, а й необхідно та своєчасно. Її реалізація відображується не лише на внутрішньому стані держави, а й на її зовнішньому положенні.

Саме для того, щоб не потрапити до категорії нових колоній старих метрополій, досить типовим для багатьох країн є впровадження державних стратегій та державних програм інноваційного розвитку. Іншими словами, інноваційна функція держави, яка носить національний характер та належить до внутрішніх напрямків діяльності останньої, відбивається й на її зовнішній сфері, має свій зовнішній, міжнародно-правовий аспект.

Таким чином, інноваційна функція держави є наслідком сучасного етапу загального розвитку та відображає завдання і орієнтири держави як особливої організації публічної влади та суспільства в цілому. Ця функція реалізується не лише в межах державної інноваційної політики, предметом якої виступає формування та забезпечення стійкого розвитку ефективної національної інноваційної системи, а й через кожний напрямок економічної політики держави.

2.2. Загальні тенденції інноваційно-трансформаційних змін в економіці України

У той час, як провідні країни світу широко використовуючи можливості інноваційної розбудови економіки формують постіндустріальне суспільство, промисловість України базується переважно на традиційних технологіях, започаткованих ще на ранніх стадіях індустріалізації. Неefективною лишається галузева структура промислового виробництва. Більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. Частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 1/5 загального обсягу промислового виробництва і має тенденцію до зниження. Галузь машинобудування, хоча і додала в темпах розвитку, але її частка в структурі промисловості (13 % у 2007 р.) майже у 2–3 рази нижча за рівень, який мають розвинені європейські країни.

Сировинна спрямованість виробничої структури, розрахована переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує

розвиток внутрішнього ринку і звужує національні можливості щодо розвитку економіки та призводить до виснажливого та нерационального використання природних ресурсів, прискорення процесів забруднення і деградації довкілля. Вкрай загострилася проблема технологічного стану промислового виробництва. Досвід розвинених країн показав, що досягнення високого рівня споживання і якості життя можливо лише на засадах нової постіндустріальної цивілізації, найсуттєвішими ознаками якої є інноваційний розвиток.

Інтелектуальний потенціал України й дотепер залишається досить потужним (за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україна посідає 23-є місце, в той час як Фінляндія – 1-е, США – 13-е, Росія – 27-е), незважаючи на те, що за останні роки її науково-технічний потенціал скоротився у 2,5–3 рази.

В рейтингу Всесвітнього економічного форуму у 2008–2009 роках Україна серед 134 країн посіла у сфері розвитку початкової освіти на 37 місці, у сфері розвитку вищої освіти – 45 місце, у сфері формування факторів інноваційного розвитку 52 місце, за оснащеністю сучасними технологіями – 65 місце, у сфері захисту прав інтелектуальної власності – 114 місце.

В Україні, яка має високі показники розвитку сфер, що є первинними джерелами інноваційного розвитку, інноваційний потенціал використовується, у порівнянні з іноземними країнами, менш ефективно. Це створює загрозу перетворення України у країну, яка експортує сировинні ресурси і для промислового виробництва і інтелектуального виробництва.

Визначальним критерієм оцінки ефективності інноваційно-трансформаційних змін в економіці країни є зростання наукоємності ВВП або зростання масштабів фінансування наукових досліджень і розробок у ВВП. Високорозвинені країни прагнуть забезпечити наукоємність на рівні 3 % від ВВП. В Україні, з 1995 року цей показник тримається на рівні 1,2–1,3 %, що навіть нижче від законодавчо встановленого рівня (1,7 %) і від рівня 1990 року (3,11 % від ВВП).

Наукоємність промислового виробництва України складає близько 0,3 %, що на порядок менше світового рівня. За випуском продукції 3-й технологічний уклад в Україні сьогодні складає майже 58 %, 4-й технологічний уклад – 38 %, і лише 4 % – 5-й технологічний уклад. У ситуації послаблення інвестиційної активності і відсутності результативної

промислової політики, заходи з реструктуризації економіки не призвели до модернізації виробництва на основі передових технологій, що забезпечують конкурентоспроможність усіх компонентів продукції по всьому технологічному ланцюжку її випуску.

Фактичне фінансування науково-технічної діяльності з Державного бюджету протягом останніх 5 років не перевищує 0,4 % ВВП при визначених статтею 34 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» — 1,7 %. Питома вага програмно-цільового фінансування наукових досліджень не перевищує 10 % загальних витрат на науку при законодавчо встановлених 30 %.

Залишається великою кількістю (понад 40) розпорядників державних коштів в науковій сфері, що призводить до їх розпорошення та не ефективного використання. Крім того, на поточний момент діє більше двохсот законодавчих актів, що регулюють діяльність в інноваційній сфері, норми яких часто суперечать одна одній.

Показники роботи високотехнологічних секторів промисловості України, за даними Держкомстату України, в цілому характеризуються позитивною динамікою — середньорічне зростання обсягів реалізованої продукції протягом 2001–2007 рр. склало 20 %. Частка виробництва високотехнологічної продукції у загальному виробництві за цей час зростає з 14 % до 18 %. Домінуючими секторами є виробництво машин та устаткування (за обсягами виробництва і кількістю зайнятих працівників), фармацевтичне виробництво (за оплатою праці і рентабельністю), хімічне виробництво (за рентабельністю та обсягами виробництва).

Товарообіг високотехнологічної продукції України складає більше 3 млрд. дол., з якого більшу частину складає імпорту — більше 2 млрд. дол. Експорт високотехнологічних товарів здійснювався на значно меншу суму — трохи більше 800 млн. дол., або менше 3 % загального українського експорту товарів (4 % у 2004 р. та у 2003 р.) Для порівняння, в Фінляндії високотехнологічні продукти складають 20 % експорту країни та 16 % імпорту.

На загальний обсяг українського експорту високотехнологічних товарів впливають потреби зарубіжних замовників в турбореактивних, турбогвинтових двигунах та газових турбінах, частка яких складає майже половину (43 %) всього експорту високотехнологічної продукції. Експорт інших високотехнологічних товарів є відносно незначним. Крім того, за

останні 4 роки частка високотехнологічних товарів у загальному імпорті не перевищувала 7 %, серед яких — засоби виробництва склали 4 %.

В Україні збережений достатній інноваційний потенціал, який розвивається практично самостійно в:

- окремих галузях оборонної промисловості (радіоелектронне стеження, радіолокація, засоби наведення високоточної зброї, системи бронетанкової техніки, системи протиповітряної оборони), можливості по виробництву якої — 8 млрд. грн. при відповідному сприянні держави;

- енергетичному атомному машинобудуванні (Україна має більше 12 % світового ринку);

- авіаційному та енергетичному турбінобудуванні (Україна має більше 43 % високотехнологічного експорту);

- ракетній, авіаційній та космічній техніці (Україна є учасником великої кількості міжнародних проектів, і має стабільне позитивне торговельне сальдо);

- технології надвисоких частот (Україна посідає одне з чільних місць у світі);

- кристалічні матеріали для мікроелектроніки, сонячної енергетики.

Раціональне використання існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу має стати однією з важливих передумов подолання технологічного відставання України від провідних країн Заходу. Дотепер, в Україні щороку виконується понад 60 тис. науково-технічних розробок. Тематично їх сукупність не надто відрізняється від досліджень у країнах Заходу. Значна кількість робіт присвячена розвитку науки про життя, тобто вирішенню соціально-гуманітарних проблем — здоров'ю людини, збереженню довкілля, що є характерним для розвитку науки у країнах Західної Європи.

Результативність інноваційної діяльності в Україні не відповідає вимогам забезпечення стабільного інноваційного розвитку. За даними Держкомстату у 2008 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1397 підприємств, або 13,0 % обстежених промислових (проти 1472 і 14,2 % у 2007 р.).

Серед регіонів більша за середню в Україні частка інноваційно активних підприємств у Івано-Франківській, Чернігівській, Чернівецькій, Вінницькій, Тернопільській, Кіровоградській, Миколаївській областях, Автономній Республіці Крим та у м.Києві (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2008 р. за регіонами

	Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць	Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %	Обсяг витрат на інноваційну діяльність, млн.грн.	Обсяг реалізовано інноваційної продукції, млн грн	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %
Україна	1397	13,0	11994,2	45830,2	5,9
Автономна Республіка Крим	40	13,2	225,6	280,1	2,3
Вінницька	50	16,2	133,8	119,6	1,0
Волинська	24	11,3	232,9	2139,2	24,7
Дніпропетровська	63	8,5	1355,5	3229,1	2,3
Донецька	83	10,5	2740,4	7411,9	4,6
Житомирська	41	11,4	48,5	201,8	2,3
Закарпатська	31	12,2	14,0	152,0	2,3
Запорізька	36	8,9	202,5	5345,2	8,3
Івано-Франківська	92	27,9	501,0	598,1	5,2
Київська	62	12,6	133,0	617,8	2,8
Кіровоградська	39	14,6	40,6	426,9	7,1
Луганська	59	10,2	2179,0	12393,3	17,6
Львівська	101	12,1	296,7	627,1	3,1
Миколаївська	55	13,5	342,0	174,4	1,2
Одеська	49	11,4	272,5	382,6	1,3
Полтавська	47	11,2	180,4	256,1	0,6
Рівненська	29	11,8	198,6	109,4	1,2
Сумська	30	11,3	97,2	1079,3	8,6
Тернопільська	43	16,1	62,7	262,4	6,0
Харківська	110	13,1	274,8	2884,7	7,4
Херсонська	28	12,7	79,3	257,9	4,2
Хмельницька	16	4,2	179,5	58,9	0,6
Черкаська	37	11,6	15,5	2665,7	13,6
Чернівецька	30	16,9	31,9	220,3	7,1
Чернігівська	42	17,4	385,7	394,2	3,9
м.Київ	155	29,0	1769,5	3530,1	9,9
м.Севастополь	5	5,3	1,1	12,1	0,6

На інноваційну діяльність 1066 підприємствами було витрачено 12,0 млрд. грн. (у 2007 р. – 1175 підприємств і 10,8 млрд. грн.). Майже кожне підприємство спрямовувало кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (7,7 млрд. грн.), майже кожне четверте – на виконання внутрішніх науково-дослідних розробок (далі – НДР) (1,0 млрд.грн.), кожне сьоме – на придбання результатів НДР у зовнішніх виконавців (0,3 млрд. грн.) та майже кожне десяте – на інші зовнішні знання або придбання нових технологій (0,4 млрд. грн.). Слід зазначити, що у 2008 р. 216 підприємств займались навчанням свого персоналу саме для розробки та впровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів, 138 – діяльністю щодо ринкового запровадження інновацій, включаючи ринкові дослідження та рекламну кампанію (Рис. 3.1).

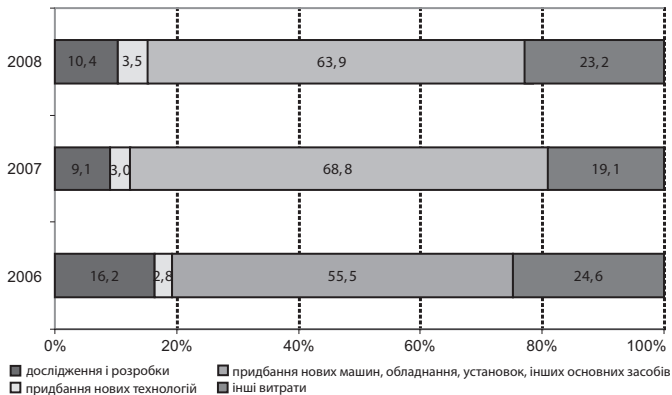

Рис. 3.1. Розподіл обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, %

Як і в попередні роки, найбільша частка фінансування інноваційної діяльності підприємств припадає на власні кошти підприємств – 60,6 % загального обсягу витрат (у 2007 р. – 73,7 %). В той же час, зросла частка кредитів до 33,7 % (18,5 %), державної підтримки – до 2,9 % (1,4 %), фінансування вітчизняними інвесторами – до 1,4 % (0,2 %). Частка коштів іноземних інвесторів, навпаки, зменшилась і склала лише 1,0 % проти 3,0 % у 2007 р. (Рис. 3.2).

Впроваджували у 2008 р. інновації 1160 підприємств (83 % інноваційно активних або 10,8 % обстежених промислових), що на 2,2 % менше, ніж у 2007 р. (Табл. 3.2.)

Рис. 3.2. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами, %

В розрізі видів економічної діяльності найбільша частка, як і раніше, належить переробній промисловості, а саме підприємствам з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (34 % обстежених промислових підприємств даної галузі), машинобудування (21 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (20 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14 %).

Таблиця 3.2

Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю

	2006	2007	2008
Усього	1118	1472	1397
з них			
мали витрати на інноваційну діяльність	848	1175	1066
впроваджували інновації	999	1186	1160
з них			
впроваджували інноваційні види продукції	466	564	667
впроваджували нові технологічні процеси	272	515	515
реалізували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх трьох років	918	1035	993

У 2008 р. 515 підприємств (або 36,9 % інноваційно активних) впровадили 1647 нових або вдосконалених методів обробки та виробництва продукції (технологічних процесів), з них маловідходних і ресурсозберіга-

ючих — 680 процесів; 114 підприємств впровадили нові або вдосконалені методи логістики, доставки та розповсюдження продукції та 151 підприємство — нову або вдосконалену діяльність з підтримки процесів (системи матеріального обслуговування або операції щодо закупівель та обліку.

Кожне друге інноваційно активне підприємство впроваджувало нові види продукції, кількість яких становила 2446 найменувань (з них нові види машин, устаткування, прилади, апарати — 758 найменувань), 34,3 % яких були новими виключно для ринку (64,9 %).

Нові методи продажу, включаючи значні зміни в дизайні або упакуванні продукту, його складуванні та просуванні на ринок впроваджували 269 підприємств, нові організаційні методи в своїй діяльності (організацію робочих місць або зовнішніх зв'язків) — 257 підприємств.

У 2008 р. інноваційну продукцію реалізовували 993 підприємства. Її обсяг становив 45,8 млрд. грн., або 5,9 % загального обсягу промислової продукції (проти 40,2 млрд. грн. і 6,7 % у 2007 р.). Більша за середню по Україні — частка продукції, що реалізована підприємствами машинобудування (16,8 %), целюлозно-паперової промисловості та видавничої діяльності (10,9 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (8,4 %). Більше половини всієї інноваційної продукції (58,6 %) реалізовано відкритими акціонерними товариствами.

Кожне третє підприємство поставляло продукцію, що була новою для ринку України, обсяг якої склав 14,7 млрд грн (у 2007 р. — 420 підприємств і 22,3 млрд грн відповідно); з них 148 підприємств експортували свою продукцію в обсязі 6,2 млрд грн (у 2007 р. — 180 підприємств і 7,5 млрд грн).

Продукцію, що була новою виключно для підприємства, реалізувало 792 підприємства, що на 6,6 % більше, ніж у попередньому році. Обсяг такої продукції становив 31,1 млрд грн (проти 17,9 млрд грн у 2007 р.). Майже кожне третє таке підприємство реалізувало продукцію за межі України на загальну суму 17,5 млрд грн (Рис. 3.3).

Для впровадження будь-якого товару, що є новим чи значно поліпшеним за його властивостями, або нового чи значно поліпшеного способу виробництва продукту, 257 підприємств придбали 603 технології в Україні та 232 — за її межами. З них 262 — придбано з устаткуванням (178), 172 — результат досліджень і розробок (24), 79 — за договорами на придбання прав на патенти, за ліцензіями на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей (3), 50 — за угодами на придбання

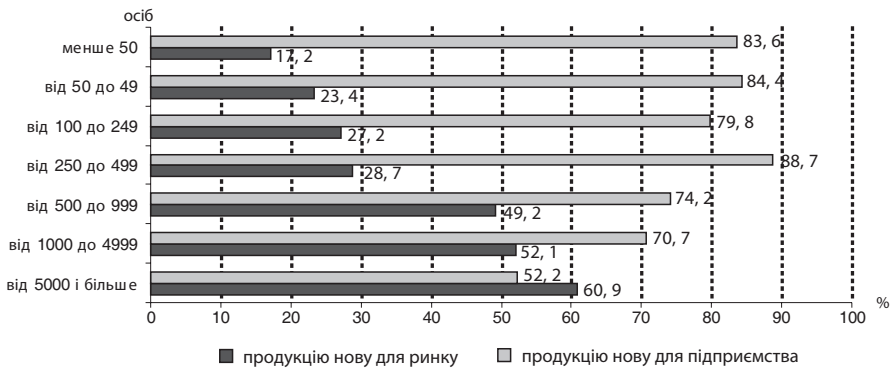

Рис. 3.3. Розподіл підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, за чисельністю працюючих, %

технологій та ноу-хау (15) та 32 технології придбано разом з цілеспрямованим прийомом на роботу кваліфікованих фахівців (11).

Відповідно до міжнародних рекомендацій, додатково вивчалось питання щодо інноваційної активності промислових підприємств протягом трьох років (2006–2008 рр.).

В цей період інноваційною діяльністю займалися 1878 промислових підприємств з 10728 обстежених, з них 1467 підприємств купували передове машинне обладнання та програмне забезпечення для створення нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів, 428 — здійснювали навчальну підготовку персоналу для інноваційної діяльності, 460 — здійснювали внутрішні НДР і 264 — придбавали зовнішні НДР, 272 — займались ринковим запровадженням інновацій (з урахуванням ринкового дослідження та рекламної кампанії) та 493 підприємства займались іншими роботами для запровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів (Рис. 3.4).

У 2006–2008 рр. інновації впроваджували 1404 підприємства, у т. ч. 1063 — впроваджували інноваційну продукцію, з яких 364 підприємства — нову тільки для ринку та 863 — нову тільки для підприємства; 1026 підприємств запроваджували нові або суттєво вдосконалені виробничі процеси, з яких 948 — нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції, 186 — нові або вдосконалені методи логістики, доставки чи розповсюдження продукції та 264 — нову або вдосконалену діяльність з підтримки процесів, зокрема, системи матеріального обслуго-

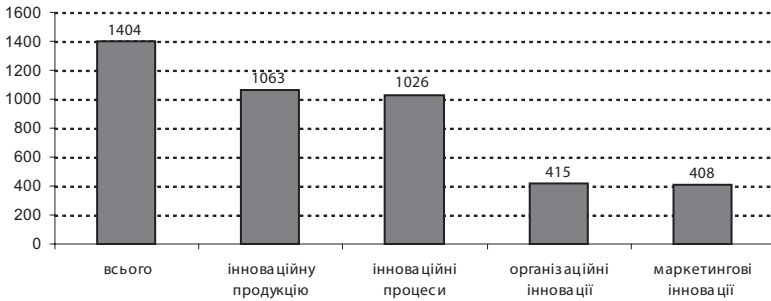

Рис. 3.4. Розподіл кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації протягом 2006–2008 рр., за типами інновацій, одиниць

вування, операцій щодо закупівель, обліку та розрахунків. Організаційні інновації (тобто нову практику бізнесової діяльності, нові методи організаційних робочих зобов'язань або організацію зовнішніх стосунків) запроваджувало 415 підприємств; нові маркетингові концепції та стратегії – 408 підприємств.

За вісім років (2000–2007 рр.) майже 40 % загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації вітчизняної промисловості було придбано за межами України, з них: 29 % – патенти і ліцензії, 10,6 % – результати досліджень і розробок, 52 % – нові технології, «ноу-хау», 42,8 % – устаткування. В окремі роки ці показники були навіть значно вищими (табл. 3.3).

Найбільші запозичення іноземних технологій здійснювались в галузях економіки, які традиційно мають в Україні достатньо розвинену виробничу і наукову бази. Так, у 2007 році хімічна і нафтохімічна галузі придбали за межами України 32 % нових технологій, галузь металургійного виробництва – 18,4 %; машинобудування – 35,6 % (табл. 3.4).

Таким чином, вітчизняні підприємства підтримують не власну науку, а, фактично, фінансують закордонних інноваторів. Тільки за 2007 рік обсяг технологічних запозичень оцінюється у 3,7 млрд. грн., а за 2005–2007 роки – у 8,3 млрд. грн. (табл. 2.5).

Майже п'ята частина наукового потенціалу України працює на закордонні замовлення (2001 р. – 22,4 %, 2002 р. – 26,2 %, 2003 р. – 24,3 %, 2004 р. – 21,4 %, 2005 р. – 24,4 %, 2006 р. – 19,4 %, 2007 р. – 15,9 %). В галузі технічних наук ця частка у 2007 році склала 24,6 %, в секторі галу-

Таблиця 3.3

**Структура придбання нових технологій в Україні та за її межами
для модернізації промисловості**

Рік	Придбання нових технологій			з них за формами придбання											
				Патенти, ліцензії на використання ОППВ			Результати досліджень та розробок			Придбання технологій, ноу-хау			Придбання устаткування		
	Всього, од.	в т.ч. за межами України		Всього, од.	в т.ч. за межами України		Всього, од.	в т.ч. за межами України		Всього, од.	в т.ч. за межами України		Всього, од.	в т.ч. за межами України	
		од.	%		од.	%		од.	%		од.	%		од.	%
2000	2182	1465	67,1	26	5	19,2	117	2	1,7	1160	893	77,0	702	455	64,8
2001	1072	314	29,3	34	20	58,8	240	3	1,3	286	40	14,0	415	243	58,6
2002	1507	337	22,4	59	8	13,6	112	4	3,6	330	46	13,9	859	232	27,0
2003	765	258	33,7	53	11	20,7	80	25	31,3	70	15	21,4	475	203	42,7
2004	960	239	24,9	118	33	28,0	77	29	37,7	65	12	18,5	663	168	25,3
2005	383	146	38,1	81	36	44,4	40	—	—	38	11	28,9	205	123	60,0
2006	697	315	45,2	64	26	40,6	51	4		25	11	44,0	531	271	51,0
2007	889	291	32,7	96	15	15,6	138	24	17,4	40	19	47,5	528	179	33,9
2000-2007	8449	3365	39,8	531	154	29,0	855	91	10,6	2014	1047	52,0	4378	1874	42,8

зеві науки — 27,2 %, в інститутах Міністерства промислової політики — 41,4 %. Тобто, це саме той сегмент науки, який мав би більш плідно сприяти технологічній модернізації вітчизняної промисловості (табл. 2.6).

Всього за 2001–2007 роки кошти іноземних замовлень в структурі джерел фінансування наукових і науково-технічних робіт склали майже 6,3 млрд. грн., або 23 % від загального обсягу фінансування. Іноземні замовники 90 % своїх коштів спрямовують в технічні науки, галузевий сектор і інститути, що підпорядковані передусім Мінпромполітики.

З одного боку іноземне замовлення підтримує українську науку, зокрема галузеву, з іншого — Україна в особі розробників втрачає авторські права та домінуючу частку доданої вартості створеної інтелектуальної власності. Економіка країни втрачає ринковий сегмент реалізації інноваційної продукції і інноваційну чутливість у формуванні національної інноваційної стратегії.

Таблиця 3.4

**Структура придбання нових технологій в Україні та за її межами
для модернізації промисловості за видами діяльності**

	2005			2006			2007*		
	Всього, од.	в т.ч. за межами України		Всього, од.	в т.ч. за межами України		Всього, од.	в т.ч. за межами України	
		од.	%		од.	%		од.	%
Промисловість, всього:	383	146	38,1	697	315	45,2	889	291	32,7
в т.ч. за видами діяльності									
Виробництво харчових продуктів	70	23	29,1	76	30	39,5	113	37	32,7
Легка промисловість	34	21	61,8	8	6	75,0	н.д.	—	—
Хімічна та нафтохімічна	60	14	23,3	152	51	33,5	153	49	32,0
Металургійне виробництво	22	7	31,8	17	8	47,1	49	9	18,4
Машинобудування,	151	70	46,3	356	200	56,2	396	141	35,6
в тому числі:									
– виробництво машини та устаткування	55	16	29,1	52	12	23,1	226	119	52,6
– виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	63	39	61,9	192	147	76,6	64	14	21,8
– виробництво транспортних засобів	33	15	45,5	112	41	36,6	106	8	7,5

Таблиця 2.5

**Розподілення витрат на придбання нових технологій в Україні і за її межами
для модернізації промисловості за формами придбання**

Рік	Всього витрат			з них за формами придбання								
				дослідження і розробки			придбання нових технологій*			придбання машин, устаткування		
	млн. грн.	в т.ч. за межами України		млн. грн.	в т.ч. за межами України		млн. грн.	в т.ч. за межами України		млн. грн.	в т.ч. за межами України	
		млн. грн.	%		млн. грн.	%		млн. грн.	%		млн. грн.	%
2005	4996,5	2246,4	44,9	612,3	—	—	1235,1	356,9	28,9	3149,1	1889,5	60,0
2006	5596,1	2347,1	41,9	992,9	77,4	7,8	1114,0	490,2	44,0	3489,2	1779,5	51,0
2007	10556,1	3726,5	35,3	986,5	192,9	19,6	2128,4	1011,0	47,5	7441,2	2522,6	33,9
2005-2007	21148,7	8320,0	39,3	2591,7	270,3	10,4	4477,5	1858,1	41,5	14079,5	6191,6	44,0

Таблиця 2.6

Частка іноземних держав у фінансуванні наукових і науково-технічних робіт

	2005			2006			2007		
	Всього, млн. грн.	в т.ч. іноземними державами		Всього, млн. грн.	в т.ч. іноземними державами		Всього, млн. грн.	в т.ч. іноземними державами	
		млн. грн.	%		млн. грн.	%		млн. грн.	%
Фінансування наукових і науково-технічних робіт, млн. грн.	5160,4	1258,0	24,4	5164,4	1000,9	19,4	6140,2	978,7	15,9
в тому числі:									
технічні науки	3428,3	1347,4	33,5	3178,8	902,1	28,4	3491,2	859,5	24,6
%	66,4	91,2		61,6	90,1		56,9	87,8	
сектор галузевої науки	3136,1	1084,5	34,6	2869,2	915,7	31,9	3251,8	884,6	27,2
%	60,8	86,2		55,6	91,5		52,9	90,4	
Мінпромполітики	1271,4	721,5	56,7	1090,8	545,7	50,0	1041	430,8	41,4
%	24,6	57,4		21,1	54,5		17,0	44,0	
Інші міністерства	1886,1	434,6	23,0	1876,8	388,5	20,7	2280,9	475,0	20,8
%	36,5	34,5		36,3	38,8		37,1	48,5	

Однією із проблем є також неврегульованість базових питань при укладанні ліцензійних угод на трансфер технологій (перш за все, права власності, економічна доцільність інвестицій), яка призводить до негативного досвіду участі України в цьому процесі.

Відсутність достатніх матеріальних ресурсів для збереження потенціалу науки і її досягнень, отриманих в попередні роки, зростання імпорту технологій призводить до зменшення зацікавленості підприємців у підтримці виконавців вітчизняних наукових досліджень та у використанні українських інноваційних технологій.

Аналіз багатьох інвестиційних проектів показує, що, в основному, відбувається трансфер західних управлінських і підприємницьких методик, в той час як передача технологій відповідних виробничих процесів сучасного рівня досить обмежені. При цьому, іноземні інвестори досить часто передачу технології здійснюють шляхом надання морально застарілого обладнання.

Іноземні структури створюють в Україні «благодійні фонди», науково-технічні центри, бізнес-інкубатори, керуючись ключовим фактором – низькооплачувані, але високої якості українські наукові ресурси. Тому, у рамках багатьох ТНК, що працюють на українському ринку, на відміну

від пануючої думки, технології передаються не з Заходу на Схід, а навпаки зі Сходу на Захід.

Таким чином, вдосконалення механізму державного регулювання міжнародного трансферу технологій через розробку комплексного документа з міжнародного науково-технічного співробітництва, як то стратегії чи концепції має підвищити ефективність і забезпечити активізацію процесів укладання двосторонніх міждержавних угод.

Останнім часом витрати на інновації в промисловості отримали стійку тенденцію до зростання. У 2007 році обсяг таких витрат перевищив рівень 2001 року у 5,5 рази (табл. 3.7). Це свідчить про те, що інноваційна діяльність в системі заходів піднесення економіки набуває все більшої уваги з боку підприємців. Ще одним підтвердженням такої тенденції можна вважати досить високу частку власних коштів підприємств у структурі витрат на інноваційну діяльність за джерелами фінансування (2007 р. — 73,7 %).

Важливим чинником науково-інноваційного забезпечення промисловості є кадровий потенціал, а саме його інтелектуальна складова. Інноваційний успіх, майже завжди, починається з виникнення ідеї. Їх пропонують найбільш творчі особистості — винахідники, автори та власники ОПІВ. Чисельність науковців в промисловості має регресивний характер. У 2007 році вона склала 13,7 тис. осіб, що, майже вдвічі, менше, ніж було у 2001 році (25,6 тис). Деякою заспокійливою обставиною в оцінці наслідків такої динаміки може слугувати лише зростаюча продуктивність творчої праці. Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт в розрахунку на 1000 фахівців, зайнятих у науковій діяльності, у 2007 році перевищив рівень 2001 року у 2,9 рази (2001 р. — 35,3 млн. грн., 2007 р. — 101,7 млн. грн.).

Проте, навіть при зростаючій творчій віддачі тенденція скорочення інтелектуального кадрового ресурсу, як із загальносистемних позицій, так і з позицій конкретної галузі, не може вважатися такою, що сприяє переходу країни до економіки знань і побудові постіндустріального суспільства.

2.3. Розвиток інфраструктури інноваційної діяльності

Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» інноваційна інфраструктура являє собою сукупність підприємств, організацій, установ,

їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Інноваційна інфраструктура є тією важливою ланкою інноваційної сфери, яка забезпечує взаємодію суб'єктів інноваційної діяльності. Подібне середовище включає в себе систему необхідних соціальних, юридичних, економічних, інформаційних та інших інститутів, що підтримують як інноваційну діяльність, так і самих новаторів.

Основними елементами інноваційної інфраструктури є фінансово-кредитні установи, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), технологічні парки (технопарки), інноваційні центри (технологічні, регіональні, галузеві), інкубатори (інноваційні, технологічні, інноваційного бізнесу), консалтингові (консультаційні) фірми та ін.

В Україні законодавча база формування інноваційної інфраструктури була започаткована у 1992 р. з прийняттям Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Згідно з його положеннями технопарки і технополіси класифікувались як один з видів вільних економічних зон.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) розглядались у той час як один з ефективних механізмів активізації інноваційної діяльності і знаходились під пильною увагою влади. Було прийнято низку спеціальних законодавчих і нормативно-правових актів, які регламентували порядок їх створення та пільгового механізму функціонування. Нині, в Україні діють 11 ВЕЗ і 16 територій пріоритетного розвитку (ТПР) зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Постійний моніторинг результатів їх діяльності показує низький рівень соціально-економічної ефективності і позитивного впливу на інноваційний розвиток відповідного регіону.

Законодавством України передбачається створення таких основних видів інноваційних структур, як інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні центри, технопарки, технополіси, ефективність яких доведена досвідом розвинених країн.

В основу діяльності всіх цих структур покладено чотири визначальних принципи:

- створення максимально сприятливих умов для розвитку наукоємного виробництва, інноваційного бізнесу;
- максимальне зближення науки, виробництва, комерції;

- об'єднання фірм, які розробляють і забезпечують комерційну реалізацію різних видів наукоємної продукції та сприяють прискореним процесам обміну науково-технічною інформацією;
- формування парникових умов для інкубаційного періоду становлення малих інноваційних фірм, проведення першого, найбільш ризикового етапу науково-технічних розробок.

Однією з найбільш ефективних організаційно-економічних форм інтеграції науки і виробництва в усьому світі за останні роки стали територіально-виробничі та наукові комплекси — технопарки.

В Україні система технологічних парків, які діють відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», є чи не єдиним позитивним прикладом дієвості механізму, що забезпечує реалізацію державної інноваційної політики. Дванадцять із шістнадцяти технопарків, що визначні в Законі, мають досвід практичної діяльності, зокрема: Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона; Інститут монокристалів; Вуглемаш; Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка; Інститут технічної теплофізики; Укрінфотех, Київська політехніка, Інтелектуальні інформаційні технології, Яворів, Агротехнопарк, Текстиль та Машинобудівні технології.

У рамках виконання інвестиційних та інноваційних проектів технологічних парків з 2000 по 2008 рік обсяг реалізованої інноваційної продукції склав 11,8 млрд. грн., проте динаміка зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції, відображає припинення державної підтримки технологічних парків (табл. 3.9.)

В Україні створено Український банк реконструкції та розвитку, зареєстрований Національним банком України 19 березня 2004 року як акціонерне товариство закритого типу (реєстраційний номер № 292), 99,99 % частки в статутному капіталі належить Державній інноваційній фінансово-кредитній установі (ДІФКУ — колишня Українська державна інноваційна компанія), яка, в свою чергу, віднесена до сфери управління Державного агентства України з інвестицій та інновацій, головна мета якої — забезпечення довгострокового фінансування інноваційних та інвестиційних проектів.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.05.2007 року № 255 «Питання утворення регіональних центрів інноваційного розвитку» Держінвестицій утворено національну *мережу регіональних центрів інноваційного розвитку (далі — РЦІР)*. Станом на 01.05.2009 року

Показники діяльності технологічних парків за 2000–2008 рр.

тис. грн.

Показники	Роки										Загалом
	10–11	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008			
Сума одержаних інвестицій	535,8	0,0	319791,8	1281,0	11096,2	8236,0	5909,9	31122,4			505392,1
Сума одержаних кредитів	103911,1	286861,2	366887,9	359863,6	196211,9	405006,3	286380,7	1145027,9			3150150,6
Загальна сума витрат на виконання інноваційних та інвестиційних проектів	243739,2	661301,2	1365486,0	1597004,9	2085909,9	2187431,2	1862386,6	884587,2			10887846,2
Витрати на НД/ДКР та виробництво дослідних зразків	66462,3	145775,9	26920,7	41305,5	32622,0	35207,5	24482,0	23595,6			396371,5
Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції, у т.ч. – реалізовано на внутрішньому ринку;	176974,9	617877,9	1284483,2	1787450,5	2272888,8	2280191,5	2557168,3	851511,0			11828546,1
– реалізовано на зовнішньому ринку	102641,7	527329,9	1141523,7	1493620,8	1905553,4	1930474,2	2245504,8	752674,6			10099323,2
Отримано податкових пільг, у т.ч.	74333,1	82621,6	142959,5	293829,7	367335,3	349718,1	311663,5	98836,4			1721297,2
Митна вартість імпортованих товарів	25531,3	60283,5	128287,3	172915,5	34174,3	35196,1	22270,6	3330,0			481988,4
Зараховано на спецрахунки податків,	71443,8	160407,6	287157,2	373121,4	114911,2	129193,6	90574,4	278402,7			1505211,8
Перераховано платежів до бюджетів та державних цільових фондів,	10964,8	42266,2	120754,0	191299,5	38007,4	75269,5	29994,3	1440,8			509996,6
Кількість робочих місць	7227,7	37178,1	90979,8	116544,1	148615,2	230041,9	209193,0	66244,4			906024,1
– з них створено нових робочих місць	2836	22233	15421	12212	12072	4378	1915	1664			3363
– з них створено нових робочих місць	314	610	623	828	399	166	201	222			3363

до її складу входить *13 РЦП та 5 їх представництв*. Основними завданнями РЦП є проведення аналізу інноваційного потенціалу та забезпечення наукової та іншої підтримки впровадження програм і проектів інноваційного розвитку регіону, у тому числі через механізм програмно-цільового фінансування. Серед інших завдань РЦП – інформаційно-консалтингове забезпечення інноваційної діяльності, підтримка процесу становлення та розширення регіональної інноваційної інфраструктури, а також сприяння реалізації відповідно до законодавства України пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. РЦП також мають забезпечувати організацію взаємодії науково-дослідних, інноваційних підприємств, установ та організацій, органів державної влади щодо інноваційного розвитку регіону.

2.4. Нормативно-правова база у сфері забезпечення інноваційного розвитку економіки України

Аналіз правового забезпечення розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності в Україні дозволяє зробити висновок, що в країні створено мінімально необхідну нормативно-правову базу для практичної реалізації науково-технологічної та інноваційної політики.

У даній сфері суспільних відносин діють Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про науково-технічну інформацію», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», Указ Президента України від 30.12.2005 року № 1873 «Про утворення Державного агентства України з інвестицій та інновацій», Указ Президента України від 11.07.2006 року № 606 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України», постанова Верховної Ради України «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» від 16.06.2004 року № 1786, постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.1999 року № 916.

Зусиллями центральних органів виконавчої влади, зокрема, Міністерством освіти і науки України та Державним агентством України з інвес-

тицій та інновацій в кінці 2006 та початку 2007 років було завершено формування нормативної бази відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»:

– 29 листопада 2006 року прийнята постанова Кабінету Міністрів України за № 1657 «Деякі питання організації діяльності технологічних парків», якою було затверджено Порядок реєстрації технологічних парків, внесено зміни до Порядку розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків;

– 21 березня 2007 року постановою Кабінету Міністрів України за № 517 було затверджено Порядок проведення моніторингу та здійснення контролю за реалізацією проектів технологічних парків;

– 8 листопада 2007 року постановою Кабінету Міністрів України за № 1310 «Про внесення змін до пункту 14 Порядку розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків», що внесені зміни дають можливість вносити зміни до проекту технопарку в разі змін номенклатури товарів.

Для реалізації положень Указу Президента України від 11.07.2006 № 606/2006 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України»:

– розроблено та затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 року № 447 Державну цільову економічну програму «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки», яка визначає оптимальний варіант вирішення проблеми створення організаційно-економічних умов, які дієво впливатимуть на підвищення ефективності економіки країни, здійснення технологічного прориву і забезпечуватимуть формування постійної потреби в розробці та реалізації інновацій, ефективному використанні науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу країни в інтересах суспільства, включаючи структурну перебудову економіки та створення нових робочих місць;

– розроблено та затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2008 № 439 Державну цільову програму розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки. Виконання програми дасть змогу забезпечити умови ефективного виконання стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні; системне форму-

вання інформаційного супроводження розвитку національної інноваційної системи України та створення умов для ефективної діяльності суб'єктів, які створюють та/або сприяють створенню та поширенню нових знань і технологій, здійснюють їх комерційну реалізацію; реалізувати впровадження інноваційних розробок та технологій загальнонаціонального значення у виробництво; збільшити надходження до бюджету та створити нові робочі місця.

Для удосконалення правової бази у сфері інноваційної діяльності та для забезпечення єдиного підходу при використанні термінології в сфері інноваційної діяльності, що сприятиме її подальшому розвитку та створенню умов для більш широкого залучення суб'єктів господарювання в інноваційну сферу, а також ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України Міністерством освіти і науки України підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність», який подано на розгляд Верховної Ради України (реєстраційний номер 3337 від 06.11.2008 р.). Прийняття законопроекту також забезпечить державну підтримку інноваційним проектам, реалізація яких передбачає обов'язкове використання вітчизняних наукових розробок. Під час опрацювання цього законопроекту мають бути враховані положення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання інноваційної діяльності», щодо запровадження державного замовлення на інноваційну продукцію, державно-приватного партнерства у сфері інноваційної діяльності, удосконалення механізму державної фінансової підтримки інноваційної діяльності через реалізацію інноваційних програм, порядок розроблення та виконання яких визначатиметься Кабінетом Міністрів України, та розширення можливостей місцевих органів виконавчої влади щодо спрямування коштів місцевих бюджетів в інноваційну сферу.

З метою реалізації положень прийнятого Верховною Радою України 14 вересня 2006 року Закону України «Продержавнерегулювання діяльності у сфері трансферу технологій» розроблено та впроваджено низку підзаконних актів:

– прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 26 червня 2007 року № 861 «Про затвердження Порядку проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій», яка визначає Порядок організаційно-правових засад проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій.

На виконання зазначеної постанови Кабінету Міністрів України та з метою утворення Державної комісії з питань акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій видано накази МОН:

– «Про затвердження складу Державної комісії з питань акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» від 24 липня 2007 року № 646;

– «Про затвердження форми заявки та переліку документів, необхідних для проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» від 25 липня 2007 року № 654.

Відповідно до протокольного рішення Державної комісії з питань акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій (далі – Комісія) від 4 жовтня 2007 року № 2 розроблено Критерії для прийняття рішення при проходженні акредитації на право здійснення посередницької діяльності у сфері трансферу технологій суб'єктами трансферу технологій, які схвалені зазначеною Комісією 4 грудня 2007 року (протокол № 3).

Прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2007 року № 995 «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», якою передбачено:

– створення у центральних органах виконавчої влади, установах Національної та галузевих академій наук України та в підпорядкованих їм організаціях структурних підрозділів, діяльність яких спрямовуватиметься на забезпечення захисту прав та економічних інтересів суб'єктів трансферу технологій відповідної сфери суспільного виробництва, регіонів, держави згідно із законодавством;

– внесення змін до Типового положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2000 року № 1326 «Про затвердження Типового положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації».

З метою виконання пункту 2 зазначеної постанови Кабінету Міністрів України надіслано листи до обласних, Київської та Севастопольської

міських державних адміністрацій від 21 серпня 2007 року № 1/9–486 та від 12 листопада 2007 року № 14/16–947 щодо покладення на управління державних адміністрацій додаткових функцій з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності.

– прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 № 520 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер», яка спрямована на захист прав всіх суб'єктів трансферу технологій та сприятиме розвитку цивілізованого ринку трансферу технологій, інноваційних продуктів, товарів і послуг в Україні та підвищить рівень їх конкурентоспроможності на міжнародному рівні;

– прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2008 № 252–р «Про передачу МОН повноважень на затвердження порядку ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій», яке дозволить систематизувати та уніфікувати інформацію щодо здійснення трансферу технологій та/або їх складових, забезпечити охорону майнових прав на вітчизняні технології та забезпечити проведення моніторингу у цій сфері.

На виконання зазначеного розпорядження Кабінету Міністрів України розроблено Порядок державної реєстрації договорів про трансфер технологій та ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій, який затверджено наказом МОН України від 14.05.08 № 409, що зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 28.05.08 за № 464/15155.

З метою комерціалізації науково-технічних розробок вищих навчальних закладів, наукових установ та новаторів підготовлено:

– наказ Міністерства освіти і науки України від 31.07.08 № 713 «Про затвердження Складу Міжвідомчої робочої групи з комерціалізації науково-технічних розробок вищих навчальних закладів, наукових установ та новаторів»;

– Положення «Про Міжвідомчу робочу групу з питань комерціалізації науково-технічних розробок вищих навчальних закладів, наукових установ та новаторів»;

– план діяльності Міжвідомчої робочої групи з питань комерціалізації науково-технічних розробок вищих навчальних закладів, наукових установ та новаторів на I півріччя 2009 року.

Проведено моніторинг виконання Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та підготовлено узагальнену інформацію щодо:

– виконання у 2007 та 2008 роках центральними органами виконавчої влади, Національною і галузевими академіями наук положень статті 7 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», зокрема, стосовно розробки та затвердження галузевих комплексних програм технологічного оновлення підприємств та про стан їх виконання; формування галузевих реєстрів технологій та їх складових; формування баз даних про технології та їх складові, що створені за державні кошти, підвідомчими установами, організаціями і підприємствами та доступності до них осіб, заінтересованих у використанні цих технологій та їх складових; передачі майнових прав на технології та їх складові, що створені за державні кошти, науково-виробничим об'єднанням та підприємствам, до сфери діяльності яких належить використання цих технологій, і запровадження контролю за такою передачею та виплатою ними винагороди авторам складових технологій відповідно до укладеного з ними договору; створення підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади та академії наук;

– виконання управліннями освіти і науки облдержадміністрацій завдань та функцій, визначених Типовим положенням про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2000 № 1326, у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 01.08.2007 № 995.

За період 2009 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 25 березня 2009 року № 266 «Про внесення зміни до пункту 15 Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» в частині погодження проектів концепцій Державних програм технологічного оновлення галузей промисловості з Міністерством освіти і науки України з інноваційних питань і трансферу технологій. Проект вказаної постанови Кабінету Міністрів України розроблено з метою реалізації положень Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» в частині розробки та погодження проектів державних цільових програм технологічного оновлення галузей промисловості через механізм набуття або трансферу технологій та/або їх складових.

**Пропозиції до рекомендацій парламентських слухань на тему:
«Стратегія інноваційного розвитку Українина 2010–2020 роки
в умовах глобалізаційних викликів»**

З метою реалізації першочергових заходів з формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку України, рекомендувати:

Верховній Раді України:

1. Прискорити розгляд проектів Законів України: «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (реєстр. № 2502 від 16.05.2008), «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (реєстр. № 0937 від 23.11.2007), «Про внесення змін до Закону України «Про науково-технічну інформацію» (реєстр. № 3303 від 20.10.2008), «Про внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» (реєстр. № 3337 від 06.11.2008), «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (реєстр. № 3015 від 25.07.2008), «Про наукові парки», (реєстр. № 0956 від 23.11.2007), «Про індустріальні (промислові) парки» (реєстр. № 3071 від 27.04.2009).

Кабінету Міністрів України:

1. Забезпечити під час підготовки проектів Державного бюджету України на 2010 рік та наступні роки виконання положень Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про інноваційну діяльність» та постанов Кабінету Міністрів України від 07.05.2008 № 439 «Про затвердження державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки», від 11 вересня 2007 р. № 1118 «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008–2012 роки». від 14 травня 2008 р. № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми створення інноваційної інфраструктури в Україні на 2009–2013 роки».

2. Вжити заходів щодо підвищення ефективності та розширення застосування інструментів державної підтримки інноваційної діяльності через механізми: надання грантів; пряме інвестування; надання фінансових гарантій; стимулювання участі комерційних банків в інвестуванні інноваційної діяль-

ності; надання нефінансових послуг та інших видів нефінансової підтримки; надання державного замовлення на розроблення найважливіших новітніх технологій за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки та розвиток матеріально-технічної бази наукової та науково-технічної діяльності.

3. Опрацювати питання податкового стимулювання суб'єктів господарювання, які:

використовують частину свого прибутку на фінансування витрат, пов'язаних з науковими дослідженнями і науково-технічними розробками;

спрямовують власні кошти на підвищення кваліфікації і перепідготовку наукових кадрів;

надають спонсорську допомогу вищим навчальним закладам, які здійснюють наукову і науково-технічну діяльність.

4. Вжити заходів щодо визначення можливостей державної підтримки та перспектив організації виробництва на території України конкурентоспроможної інноваційної продукції шостого технологічного укладу (нано-, біо-, інформаційно-телекомунакаційні, CALS-технології) за такими напрямками: мікроелектроніка; транспортні засоби з гібридними двигунами; високоефективне сільськогосподарське виробництво; генетично модифіковані організми; комп'ютеризоване медичне обслуговування; альтернативні джерела енергії та енергозберігаючі технології; інтелектуальна мобільна робототехніка.

5. Вжити заходів щодо розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку шляхом:

розвитку системи державного статистичного спостереження у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності;

розвитку системи науково-технічної та патентно-ліцензійної інформації з максимальним використанням можливостей мережі Інтернет;

удосконалення системи оцінювання наукових робіт фундаментально-го спрямування.

6. Створити умови розвитку інноваційної інфраструктури в Україні розвитку інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів інноваційного розвитку, центрів трансферу технологій та інших організаційних форм інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, які поєднують науку, виробництво та бізнес, в тому числі шляхом надання державної підтримки.

7. Вжити заходів щодо удосконалення структури державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, в напрямі чіткого розмежування та уникнення дублювання функцій центральних органів виконав-

чої влади, запровадження та дотримання принципів одноосібної відповідальності та стабільності системи державного управління у цій сфері.

8. Вжити заходів щодо:

модернізації вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу; розширення автономії вищих навчальних закладів з навчальної, наукової та фінансово-господарської діяльності;

оптимізації мережі вищих навчальних закладів; створення укрупнених регіональних університетів, перетворення їх в потужні освітньо-науково-інноваційні центри;

зміни підходів до формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, у тому числі і на підготовку кадрів вищої кваліфікації з питань інноваційної діяльності (менеджменту, маркетингу, фінансів, комерціалізації); створення єдиного наукового та навчально-методичного механізму підготовки кадрів для інноваційної сфери;

державної підтримки молоді, яка проходить навчання та стажування в провідних зарубіжних університетах і дослідницьких центрах з напрямків інноваційної діяльності;

удосконалення освітньо-наукової інфраструктури та системи проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у вищих навчальних закладах, впровадження наукових результатів у навчальних процес;

всебічної підтримки наукової та науково-технічної діяльності стосовно подальшого розвитку науки у провідних вищих навчальних закладах, оновлення їх матеріально-технічної бази, зокрема шляхом забезпечення сучасним високовартістним обладнанням, розвиток структури інноваційної діяльності та трансферу технологій для впровадження науково-технічних розробок.